

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра міжнародного та європейського права

Магістерська робота
освітній ступінь - магістр

на тему: **«ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ:
АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХ ВИРІШЕННЯ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності

081 Право

Климчук Анастасія Сергіївна

Керівник: Берlach Наталія Анатоліївна,

Доктор юридичних наук

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20 ____ р.

Декларація академічної доброчесності

Я, Климчук Анастасія Сергіївна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету Правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною кваліфікаційна магістерська робота на тему «Правові аспекти регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у міжнародному праві: аналіз ключових проблем та механізмів їх вирішення» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайоmlена;
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

03.05.2025

Дата

Підпис

Климчук А.С.

Прізвище, ініціали

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНО - ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ	9
1.1. Особливості формування міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій.....	9
1.2. Переваги і недоліки міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій.....	21
Висновки до Розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	27
2.1. Міжнародні правові механізми регулювання діяльності ТНК у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку.....	27
2.2. Аналіз національного законодавства окремих країн щодо регулювання діяльності ТНК у контексті дотримання прав людини.....	30
2.3. Аналіз судових та позасудових механізмів вирішення спорів.....	41
Висновки до Розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ	50
3.1. Проблемні аспекти визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій.....	50
3.2. Проблемні аспекти корпоративної відповідальності ТНК у сфері екологічної стійкості та корпоративного управління.....	53

3.3. Проблемні аспекти механізмів відповідальності ТНК за порушення прав людини	55
Висновки до Розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	75

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДФЕС	Договір про функціонування Європейського Союзу
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
МКС	Міжнародний кримінальний суд
МОП	Міжнародна організація праці
МС ООН	Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй
НРП	Належна регуляторна практика
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ТНК	Транснаціональні корпорації
ЦСР	Цілі сталого розвитку
ШІ	Штучний інтелект
ЮНСІТРАЛ	Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі
ADR	Alternative Dispute Resolution
ATS	Alien Tort Statute
BAFA	Federal Office for Economic Affairs and Export Control
CSDDD	Corporate Sustainability Due Diligence Directive
CSRD	Corporate Sustainability Reporting Directive
EFRAG	European Financial Reporting Advisory Group
ESG	Environmental, Social, and Governance
ESRS	European Sustainability Reporting Standards

FPIC	Free, prior and informed consent
GDPR	General Data Protection Regulation
GRI	Global Reporting Initiative
ICC	International Criminal Court
ICJ	International Court of Justice
KBCSD	Korea Business Council for Sustainable Development
MAR	Market Abuse Regulation
MIE	Міністерство промисловості та енергетики
MiFID II	Markets in Financial Instruments Directive
NCP	National Contact Points
NFRD	Non-financial Reporting Directive
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
SFDR	Sustainable Finance Disclosures Regulation
UNGP	United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights
WBCSD	World Business Council for Sustainable Development

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації транснаціональні корпорації відіграють одну з ключових ролей у формуванні світової економіки, впливаючи не лише на економічні процеси, а й на соціальні, екологічні та правові системи. Вони зосереджують значні фінансові ресурси, володіють потужними механізмами впливу на уряди держав, міжнародні організації та ринки, що робить їх важливими суб'єктами міжнародних відносин.

Актуальність наукової проблеми зумовлена зростаючим впливом транснаціональних корпорацій на соціальні, економічні, екологічні та правові процеси у глобалізованому світі. Діяльність транснаціональних корпорацій дедалі частіше виходить за межі національного регулювання, породжуючи низку правових викликів, пов'язаних із відповідальністю за порушення прав людини, впливом на навколишнє середовище, ухиленням від оподаткування, корпоративним управлінням та дотриманням стандартів сталого розвитку. Міжнародне право, попри еволюцію у напрямі врахування ролі недержавних акторів, досі не створило чіткої та зобов'язувальної системи правового регулювання транснаціональних корпорацій, що створює прогалини у захисті суспільних інтересів на міжнародному рівні.

Значимість роботи полягає у прагненні здійснити комплексний аналіз існуючих міжнародно-правових, міждержавних, регіональних та національних механізмів регулювання діяльності ТНК, виявити структурні проблеми їх ефективності та запропонувати можливі підходи до вдосконалення нормативної бази. З огляду на сучасні виклики, пов'язані з транснаціональним характером економічної влади, екстериторіальністю порушень та слабкістю національних систем правосуддя у багатьох країнах, дана тема має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для формування міжнародної політики у сфері прав людини, екологічної безпеки та сталого розвитку.

Ступінь наукової розробки. Проблему правових аспектів регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у міжнародному праві глибоко розглядали дослідники Опанасенко Л.О., Давидова І.О., Дахно І.І., Суц О.П., а

також низка зарубіжних вчених як Клепхем Е., Дева С., Сендерлунд Е., Раггі Дж. та багато інших.

Мета дослідження полягає в дослідженні та аналізі основних міжнародно-правових механізмів регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, виявленні ключових правових проблем, пов'язаних із їх відповідальністю, а також обґрунтування можливих напрямів удосконалення існуючих нормативних підходів з урахуванням сучасних викликів глобалізованого світу.

Для дослідження нашої теми, сформовано наступне *дослідницьке питання*: яким чином сучасні механізми міжнародного правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій забезпечують дотримання прав людини та принципів сталого розвитку?

Визначено такі *завдання дослідження*:

- дослідити поточне міжнародно-правове середовище, що регулює діяльність транснаціональних корпорацій, визначити його прогалини та вади;
- розглянути ключові міжнародні правові акти та механізми, що регулюють діяльність транснаціональних корпорацій у сфері дотримання прав людини та сталого розвитку, визначити їхню ефективність та можливі недоліки;
- проаналізувати особливості формування регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у контексті національного законодавства окремих країн, а також проаналізувати поточні судові та позасудові механізми вирішення спорів, пов'язані із порушеннями прав людини або екологічних стандартів з боку транснаціональних корпорацій;
- визначити основні недоліки існуючих механізмів притягнення транснаціональних корпорацій до відповідальності за порушення прав людини та запропонувати шляхи їх вдосконалення.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

1.1. Особливості формування міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій

Діяльність транснаціональних корпорацій є важливим елементом розвитку глобальної економіки, проте на сьогодні немає універсального міжнародного нормативно-правового акта, який би комплексно регулював їх діяльність. Системи міжнародного правового регулювання ТНК складаються з ряду регіональних і рекомендаційних актів, які в цілому формують нормативну основу, але здебільшого не несуть достатнього імперативного характеру [1]. Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій потребує комплексного підходу, що охоплює різні рівні – міжнародний, міждержавний, регіональний та національний. Кожен із цих рівнів характеризується власними особливостями та функціями, які доповнюють один одного, усуваючи недоліки інших рівнів [2], [3].

На міжнародному рівні існує низка документів, які встановлюють загальні принципи та стандарти для діяльності ТНК. Основним документом у цьому контексті є Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства, прийнята 21 червня 1976 року [4]. Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства підкреслює необхідність дотримання норм міжнародного права та правових систем країн перебування. ТНК повинні працювати в межах правового поля приймаючих країн [5], включаючи підпорядкування національному законодавству цих країн, задля забезпечення інтеграційної діяльності ТНК у національні економічні системи та мінімізації виникнення конфліктів міжнародних та національних правових норм. Більш того, Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні

підприємства встановлює принципи поваги до суверенітету країн провадження економічної діяльності, забезпечення ефективного і відповідального ведення бізнесу в межах національних юрисдикцій, співпраці з місцевими органами влади та прозорості у всіх аспектах діяльності [6].

Важливо звернути увагу, що текст Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства був переглянутий у 2023 році, у зв'язку з необхідністю оновлення формулювання її положень та актуалізованого відображення змін у міжнародній інвестиційній політиці, що мали місце з 1976 року [7]. Із появою нових гравців на міжнародному економічному ринку, глобалізаційно зумовленою зміною кон'юнктури секторів економічної діяльності у світі (в т.ч. розвиток технологічного, фінансового, виробничого секторів, сектору охорони здоров'я відповідно до викликів глобалізації та процесу інтеграції національних економік у взаємопов'язану глобальну економічну систему), зросло розуміння важливості комплексного, загальнодержавного підходу до реформування інвестиційного клімату. У розвиток положень Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства 1976 року, транснаціональні корпорації мають дотримуватися принципів недискримінаційності, відкритості, передбачуваності, регуляторної пропорційності та підзвітності під час формування політик, зокрема при ухваленні законів, нормативних положень та адміністративних рішень, спрямованих на захист національної безпеки [8]. Окрім того, переглянута Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства визнає необхідність зміцнення співробітництва у сфері міжнародних інвестицій, а тому, виокремлює конкретні заходи, що передбачають офіційне стимулювання та стримування міжнародних інвестицій, зокрема пріоритезація дотримання цілей сталого розвитку, участь у вдосконаленні розробки, управління, моніторингу та оцінки цих заходів.

Важливе значення мають і Керівні принципи для багатонаціональних підприємств [9], що є додатком до згаданої Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства. Попри їхній диспозитивний характер, у цих

документах закріплено ключові засади, зокрема дотримання норм міжнародного права, підпорядкування законодавству країни перебування та співпрацю з нею [1] [10]. Основна мета Керівних принципів - сприяння сталому розвитку через економічний, екологічний та соціальний прогрес. Проте Керівні Принципи, в той самий час не встановлюють відмінності у ставленні до багатонаціональних та національних підприємств, а відображають належну практику для всіх. Відповідно, до багатонаціональних і національних підприємств застосовуються однакові очікування щодо їхньої поведінки у всіх випадках, коли Керівні Принципи мають відношення до них обох.

ТНК повинні поважати міжнародно визнані права людини, підтримувати місцеві громади, розвивати людський капітал і забезпечувати прозорість своєї діяльності. Вони мають дотримуватись принципів корпоративного управління, розвивати ефективні системи саморегуляції та забезпечувати безпеку для працівників, які повідомляють про порушення. ТНК повинні також здійснювати належну перевірку ризиків, уникати негативного впливу на навколишнє середовище і соціальну сферу, а також сприяти веденню відповідального бізнесу серед своїх партнерів [88]. ТНК повинні брати до уваги й встановлену політику розкриття інформації в країнах і секторах, в яких вони працюють. Політика розкриття інформації на підприємствах повинна бути адаптована до характеру, розміру та місцезнаходження підприємства, з належним урахуванням витрат, комерційної таємниці та інших конкурентних аспектів.

Додатково, заохочується участь у приватних або багатосторонніх ініціативах з відповідальної бізнес-практики, уникаючи неправомірного втручання в політичні справи [10] [89].

Хартія економічних прав і обов'язків держав, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 1974 року, відповідно до пп.в ч.2 ст.2 закріплює право держав регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах своєї юрисдикції, забезпечуючи дотримання національних законів і політики, а також забороняє ТНК втручання у внутрішні справи країн [11].

Міжурядова комісія Економічної та Соціальної Ради ООН з ТНК, створена в 1974 році, була призначена для розробки Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій, котрий повинен був формалізувати правила їх діяльності. Згодом, Кодекс поведінки ТНК був розроблений [12], проте його остаточна версія ще не прийнята. Він визначає стандарти, які повинні сприяти етично правильній і відповідальній поведінці транснаціональних корпорацій на міжнародній арені [13]:

1. ТНК повинні діяти відповідно до законів та встановлених адміністративних практик країни, в якій вони здійснюють свою діяльність, включаючи визнання суверенітету приймаючої держави, дотримання місцевих правових норм та стандартів.

2. Транснаціональним корпораціям необхідно провадити свою діяльність згідно з політиками розвитку, цілями та пріоритетами, встановленими урядами країн, де вони функціонують, та сприяти їх досягненню на національному та регіональному рівнях в межах програм регіональної інтеграції (підтримка місцевих економічних ініціатив та соціальних програм, здійснення внеску у розвиток інфраструктури та людського капіталу).

3. Встановлюється заборона втручання у внутрішні справи приймаючих країн, за винятком випадків, передбачених законом. Це означає утримання від політичного впливу та маніпуляцій, дотримання політичної нейтральності у внутрішніх питаннях приймаючої країни тощо.

4. Транснаціональні корпорації повинні утримуватися від дій, які можуть порушити дипломатичні відносини між країнами, а також повинні утримуватися від втручання в міждержавні відносини, за винятком тих випадків, коли такі дії санкціоновані у рамках двостороннього або багатостороннього співробітництва [14].

5. ТНК мають дотримуватися високих етичних стандартів, зокрема у питаннях трудових відносин, екологічної відповідальності та прав людини, забезпечувати регулярне звітування про фінансові результати та вплив на

соціальне середовище, здійснювати внесок у науково-технічний розвиток та впровадження інновацій задля сприяння загальному добробуту.

Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій встановлюють положення щодо: забезпечення ефективності міжнародної торгівлі і розвитку, особливо в країнах, що розвиваються; регулювання обмежень ділових практик для уникнення негативного впливу на вигоди від лібералізації торгових бар'єрів; сприяння захисту конкуренції, контролю концентрації економічної влади; підтримки інновацій; захисту інтересів споживачів [15].

Звертаючи увагу на вищенаведене, правові основи міжнародного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій протягом останніх десятиліть зазнали значних оновлень у відповідь на глобальні виклики і зміни в міжнародних відносинах.

Так, ініціатива ООН - Глобальний договір [16], ставить на порядок денний акцентування на соціальній відповідальності бізнесу, підтримці у вирішенні проблем глобалізації з боку бізнес-спільноти та стабілізації економічного середовища [17]. Положення Глобального договору базуються на основних міжнародних деклараціях і конвенціях, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та етичної поведінки у бізнесі. Глобальний договір передбачає дотримання з боку ТНК: принципів прав людини, охорони праці (дотримання прав свободи асоціацій і права на колективні переговори, ліквідації примусової праці, заборони дитячої праці та усунення дискримінації у сфері праці та зайнятості), охорони навколишнього середовища (здійснення ініціатив для підвищення екологічної відповідальності та сприяння розвитку екологічно чистих технологій), боротьби з корупцією (вчинення активних дій проти всіх форм корупції, включаючи вимагання і хабарництво) [18].

Згодом, в межах Порядку денного сталого розвитку до 2030 року [19], закладається заохочення великих та транснаціональних компаній до впровадження моделей ведення бізнесу, що базуються на принципах сталого розвитку, та інтегрування відповідної інформації до їх звітності [20].

Паризька кліматична угода 2015 року [21] як ключовий міжнародний договір щодо екологічної відповідальності хоча юридично зобов'язує переважно держави, її реалізація неможлива без активної участі приватного сектору, зокрема особливо великих корпорацій, які є одними з головних джерел викидів парникових газів. Паризька угода створює імперативні вимоги для держав включати екологічні вимоги у регуляторне середовище, а також формує глобальні очікування щодо поведінки корпорацій у сфері охорони довкілля. Більш того, Паризька угода містить положення щодо заохочення та забезпечення участі приватних суб'єктів у пом'якшенні наслідків викидів парникових газів та посилення участі приватного сектору у реалізації інтегрованих, цілісних і збалансованих неринкових підходів для сприяння у реалізації сталого розвитку [93].

Міжнародно-правовим інструментом, який формує правове середовище у сфері дотримання приватним сектором стандартів доброчесності, прозорості, підзвітності та антикорупційної політики у своїй діяльності як в межах країн базування, так і в державах оперативної присутності є Конвенція ООН проти корупції [22], що набула чинності у 2005 році. Хоча Конвенція не є актом прямої регулівної дії в межах діяльності ТНК, вона покладає міжнародні зобов'язання на держави-учасниці щодо встановлення превентивних заходів для приватного сектору, а саме: сприяння прозорості у діяльності юридичних осіб, запровадження стандартів бухгалтерського обліку та аудиту, обов'язок держав сприяти доброчесності, прозорості, відповідальному управлінню у приватному секторі та розробці відповідних кодексів поведінки, криміналізації підкупу іноземних посадових осіб та зобов'язання щодо запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом (зокрема через транснаціональні фінансові операції ТНК). Конвенція також визнає важливість участі приватного сектору у системі доброчесного управління. Через механізми внутрішнього контролю, етики та комплаєнсу ТНК повинні адаптувати свої політики до вимог Конвенції, особливо в юрисдикціях з високим рівнем ризику корупції. ТНК несуть також ризик притягнення до відповідальності відповідно до положень про допомогу у

розслідуванні та про повернення активів, якщо доведено їхню причетність до корупційних схем.

Надзвичайно важливою частиною сучасного регулювання стала також проблема дотримання прав людини та зокрема гендерної рівності. У 2019 році було опубліковано Доповідь про гендерний вимір у Керівних принципах ООН [23], що підкреслила необхідність врахування гендерних аспектів у корпоративній політиці. Гендерно орієнтовані принципи [24] у розрізі регулювання діяльності транснаціональних корпорацій передбачають: забезпечення рівності жінок і чоловіків у всіх аспектах бізнес-практик і включають кілька основних аспектів (впровадження гендерно орієнтованої оцінки, гендерно трансформаційних заходів та гендерно трансформаційних засобів правового захисту для забезпечення реалізації Керівних принципів [25]; підвищення обізнаності щодо інтеграції гендерного підходу в сфері бізнесу і прав людини. Транснаціональні корпорації повинні враховувати інтерсекційний характер дискримінації, зокрема для жінок, які є матерями-одиначками, мігрантками, жінками з інвалідністю тощо.

Стрімке впровадження штучного інтелекту в різні галузі спричиняє низку наслідків для міжнародних стандартів у сфері прав людини. Е. Шварц у своїй науковій праці надає рекомендації для транснаціональних корпорацій щодо використання штучного інтелекту, розглядаючи його три основні ролі в бізнесі: автоматизацію бізнес-процесів, аналіз даних для надання бізнес-інсайтів та взаємодію з клієнтами і співробітниками без необхідності людської участі [26]. Також звертається увага на потенційно зловмисне використання штучного інтелекту, яке вже набуває поширення. Наприклад, китайська страхова компанія Ping An використовує штучний інтелект для визначення правдивості заявників на кредити за допомогою детектора брехні [27]. Інші приклади включають використання штучного інтелекту для перевірки резюме кандидатів на роботу, як це роблять компанії Accenture та Johnson & Johnson. Такі практики можуть призвести до дискримінації представників певних груп населення через упереджене виявлення брехні або відхилення заявок. Тому Е. Шварцом

пропонується впровадження рамкового законодавства, яке визначатиме, якими мають бути обов'язки ТНК в цій сфері [28].

Розглядаючи юридичні та етичні аспекти використання ІІІ технологій, необхідно першочергово зосереджуватись на потенційних порушеннях прав людини, обов'язків перед працівниками та клієнтами, а також соціальних наслідках з боку транснаціональних корпорацій. ТНК, використовуючи потужні цифрові інфраструктури, такі як хмарні сервіси, здатні здійснювати експерименти зі штучним інтелектом, що може мати серйозні правові наслідки.

Насамперед, використання технологій обробки природних мов, аналізу настроїв або прогнозувальна аналітика, використовуються компаніями для створення персоналізованих профілів, що може впливати на права осіб. Існує велика небезпека використання цих даних для маніпулювання поведінкою працівників або клієнтів, порушуючи їхні основні права на конфіденційність і свободу вибору. Таким чином, при відсутності належного нагляду за використанням таких технологій може виникнути ситуація за якої несанкціонований збір або обробка особистої інформації, порушуватиме положення про захист персональних даних (зокрема, GDPR).

Крім того, варто наголосити на потенційних порушеннях прав працівників транснаціональних корпорацій у контексті впровадження ІІІ на робочих місцях. Зокрема, система штучного інтелекту може використовуватись для автоматизованого моніторингу діяльності співробітників, створюючи потенційну загрозу для їхньої свободи та гідності. Такі технології, як системи для оцінки продуктивності, застосовні для оцінки працівників за допомогою автоматизованих алгоритмів, за умови якщо такі алгоритми не будуть належно налаштовані або перевірені на неупередженість, може привести до упереджених рішень та дискримінації.

Важливим є й питання прозорості та відповідальності у використанні таких технологій. ТНК, займаючись розробкою і впровадженням новітніх технологій, повинні забезпечувати належний нагляд за їхнім застосуванням та забезпечувати відповідальність за можливі порушення прав людини, що можуть виникати в

результаті таких експериментів. Без достатнього рівня контролю і стандартів безпеки, інноваційні технології можуть перетворитися на інструменти для порушення прав людини, що потребує розробки нових правових норм для забезпечення етичного та безпечного використання ШІ [29].

Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в межах регіонального рівня відбувається в рамках Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва та розвитку, Латиноамериканської економічної системи та інших регіональних утворень [30] [31]. Регіональне регулювання включає міжнародні багатосторонні угоди, які зазвичай мають регіональний характер, створюючи загальні рамки для діяльності ТНК та забезпечуючи додаткові гарантії і стандарти, що впливають на їхню діяльність [32].

Наприклад, Андський кодекс регулювання іноземних інвестицій, прийнятий Андським пактом у 1970 році (Болівія, Колумбія, Еквадор, Перу, Венесуела), регулював відносини між транснаціональними корпораціями та країнами перебування, запроваджуючи обмежувальний режим щодо прямих іноземних інвестицій у регіоні. Він включав класифікацію підрозділів ТНК за часткою іноземної власності, обмеження на створення нових підрозділів, повернення капіталів, максимізацію прибутків через реінвестиції [33], кредитування з країн перебування та третіх країн, а також контроль за передачею технологій від материнських компаній до підрозділів.

Правове регулювання діяльності ТНК у Європейському Союзі здійснюється через комплекс норм первинного та вторинного законодавства, що охоплюють широке коло аспектів, серед яких є зокрема питання корпоративної відповідальності, оподаткування, конкуренції, прозорості та дотримання прав людини.

Директива про звітність щодо сталого розвитку 2022/2464 [34], значно розширює вимоги, запроваджені попередньою Директивою 2014/95 (так звана Non-Financial Reporting Directive, NFRD), і змінює Директиву 2013/34 про річну фінансову звітність. Вона суттєво підвищує зобов'язання ТНК щодо

нефінансової звітності, зокрема у сфері екологічної, соціальної та управлінської відповідальності.

На відміну від NFRD, яка застосовувалася до великих підприємств, що мають понад 500 працівників, CSRD поширюється на:

1. усі великі компанії (у т.ч. дочірні структури ТНК), які відповідають хоча б двом із трьох критеріїв:
 - 1.1. понад 250 працівників,
 - 1.2. чистий оборот понад 40 млн євро,
 - 1.3. активи понад 20 млн євро;
2. усі компанії, що котируються на біржах ЄС, за винятком мікропідприємств;
3. треті країни (тобто ТНК, зареєстровані поза межами ЄС), якщо вони мають дочірні компанії або філії в ЄС з чистим оборотом у ЄС понад 150 млн євро.

Компанії повинні звітувати згідно з новими Європейськими стандартами звітності зі сталого розвитку (European Sustainability Reporting Standards, ESRS) [35], які розробляються Європейською консультативною групою з фінансової звітності (EFRAG). Звіти повинні охоплювати: екологічні фактори (зміна клімату, біорізноманіття, забруднення, використання ресурсів), соціальні аспекти (права працівників, гендерна рівність, умови праці, взаємодія з місцевими громадами), управлінські аспекти (антикорупційні заходи, корпоративна етика, структура управління ризиками).

Звітність має публікуватися у цифровому форматі, сумісному з Єдиним електронним форматом звітності (ESEF), щоб забезпечити прозорість і доступність даних. ТНК мають звітувати не лише про вплив зовнішніх факторів на свою діяльність (financial materiality), але й про вплив своєї діяльності на довкілля та суспільство (impact materiality).

Регламент про таксономію сталого фінансування 2020/852 [36] визначає, яка економічна діяльність вважається екологічно сталою. ТНК зобов'язані

враховувати критерії таксономії при фінансуванні своїх проєктів, щоб залучати інвесторів і відповідати вимогам екологічної відповідальності. ТНК, які підпадають під дію Регламенту (наприклад, великі публічні компанії, фінансові установи, суб'єкти, що звітують за CSRD або NFRD), повинні публікувати інформацію про частку своєї економічної діяльності, що є екологічно сталою відповідно до критеріїв таксономії, а також опис способів відповідності діяльності критеріям таксономії. Зокрема, щодо частки обороту (turnover), капітальних витрат (CapEx) та операційних витрат (OpEx), що відповідають критеріям сталості. ТНК зобов'язані враховувати критерії таксономії у процесах стратегічного планування, оцінки інвестицій, інноваційної діяльності та взаємодії з інвесторами. Регламент стимулює переорієнтацію капіталу з «несталих» галузей (вугілля, нафтовидобування, забруднююче виробництво) на діяльність, яка відповідає кліматичним і екологічним стандартам ЄС. Крім того, надання недостовірної або такої що вводить в оману інформації щодо таксономічної відповідності може розцінюватись як greenwashing та спричинити юридичну відповідальність або накладення санкцій.

Директива щодо належної корпоративної обачності в сфері сталого розвитку 2024/1760 [37] окреслює юридичні зобов'язання для великих компаній у сфері прав людини та екологічної відповідальності. Відповідно до цієї Директиви, корпорації повинні не лише оцінювати ризики порушень прав людини у своїх ланцюгах постачання, але й впроваджувати конкретні заходи для їхнього запобігання та усунення. У разі виявлення негативного впливу компанії зобов'язані вжити заходів для його запобігання або усунення, що може включати модернізацію процесів, зміну постачальників або припинення певної діяльності. Компанії повинні розробити та впровадити план переходу, який забезпечує відповідність їхньої бізнес-моделі цілям Паризької угоди, включаючи обмеження глобального потепління до 1,5°C. Компанії зобов'язані регулярно звітувати про заходи, вжиті для виконання вимог Директиви, включаючи інформацію про виявлені ризики, вжиті заходи та їх ефективність.

Крім того, Директива передбачає санкційні механізми, включаючи адміністративні штрафи та можливість подання судових позовів проти компаній, які не дотримуються її положень (у разі невиконання вимог Директиви компанії можуть бути притягнуті до відповідальності, включаючи штрафи до 5% від глобального обороту).

Важливими актами ЄС у сфері регулювання діяльності транснаціональних корпорацій є також статті 101-109 ДФЄС, Регламент щодо загального захисту даних 2016/679, Регламенти щодо ринків капіталу та фінансової стабільності (MiFID II, MAR, SFDR), Anti-Tax Avoidance Directives 2016/1164 та 2017/952, Директива щодо прав акціонерів 2017/828.

З метою забезпечення єдиної юридичної інфраструктури, що полегшує створення та функціонування компаній на території всього Європейського Союзу, сприяючи економічній інтеграції та гармонізації правил ведення бізнесу, ЄС почав створювати нові організаційно-правові форми юридичних осіб згідно з внутрішнім правом - Європейське об'єднання з економічних інтересів (European Economic Interest Grouping), Європейське акціонерне товариство (Societas Europaea), Європейське кооперативне товариство, Європейська асоціація та Європейське товариство взаємодопомоги. Ці організаційно-правові форми надають ТНК можливість ефективніше працювати в межах внутрішнього ринку ЄС, дотримуючись однакових стандартів і вимог, що знижує адміністративні бар'єри та сприяє економічному зростанню і співпраці між державами-членами.

У сучасних реаліях, важливим аспектом правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій є також його здійснення на національному та міждержавному рівнях. Країни, що розвиваються, прагнуть створювати міжнародні правові акти для повного контролю діяльності ТНК, тоді як країни капіталістичного типу прагнуть зберегти свій вплив [38].

Міждержавний рівень представлений двосторонніми та багатосторонніми договорами, які укладаються між державами для регулювання діяльності ТНК та встановлюють правила й принципи, яких мають дотримуватися ТНК,

здійснюючи свою діяльність на території країн-учасниць договору. До них можуть належати й двосторонні інвестиційні угоди, укладені між державами, котрі мають тенденцію до уніфікації і часто містять схожі норми, що забезпечують стабільні і прозорі умови для інвесторів. Наприклад, Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, передбачає комплексне регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. Зокрема, Угода сприяє гармонізації українського законодавства з європейським, задля створення сприятливого середовища для бізнесу; включає положення щодо захисту інвестицій, забезпечення прозорих та недискримінаційних умов для діяльності ТНК, а також запровадження стандартів корпоративного управління відповідно до європейських норм [39].

Національний рівень регулювання включає закони, постанови та інші нормативно-правові акти, прийняті на рівні держави. Кожна країна встановлює свої правила для регулювання діяльності ТНК, які можуть значно відрізнитися в залежності від національних особливостей, економічних умов та політичних пріоритетів.

В цілях даної кваліфікаційної роботи окремі приклади національного рівня регулювання діяльності ТНК у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку в Бразилії, Україні, Франції, Німеччині та Південній Кореї будуть розглянуті в Розділі 2.

1.2. Переваги і недоліки міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій

Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій має низку переваг і недоліків, які відображають складність співвідношення між корпоративною діяльністю, суверенітетом держав і глобальними зобов'язаннями щодо прав людини, сталого розвитку та охорони довкілля.

По-перше, воно забезпечує уніфікацію стандартів ведення бізнесу на глобальному рівні. Через міжнародні правові акти, як Керівні принципи ООН з бізнесу і прав людини чи Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, встановлюються однакові підходи до дотримання прав людини, екологічної відповідальності, прозорості та сталого розвитку, що створює рівні умови для ТНК у різних юрисдикціях.

По-друге, таке регулювання дає змогу запобігати зловживанням у країнах із слабкими правовими системами. Міжнародні норми накладають обов'язки на ТНК дотримуватись прав людини та екологічних стандартів навіть у тих країнах, де національне законодавство цього не вимагає або не забезпечує реального контролю. Вплив транснаціональних корпорацій на економіку країн, що розвиваються, є багатограним і включає як позитивні, так і негативні аспекти [40]. З позитивного боку, транснаціональні корпорації здатні відігравати важливу роль у зміцненні економіки країн, що розвиваються. Їхня присутність може сприяти активізації місцевої економічної діяльності, пожвавленню внутрішніх і регіональних ринків. Завдяки таким компаніям сучасні технології стають доступними для приймаючої країни, що, у свою чергу, стимулює технологічне оновлення та інноваційний розвиток. Крім того, участь ТНК у підготовці кадрів сприяє зростанню професійного рівня місцевого населення, створенню нових робочих місць і загальному підвищенню людського капіталу. Інвестиції, які вони спрямовують у місцеву економіку, можуть стати поштовхом для розвитку окремих галузей, а також слугувати основою для налагодження ефективної взаємодії між державою та приватним сектором у формі державно-приватного партнерства [41]. З негативного ж боку, діяльність транснаціональних корпорацій у країнах, що розвиваються, може призводити до витіснення місцевих підприємств, експлуатації природних ресурсів без належного контролю, погіршення умов праці та порушення трудових прав, ухилення від сплати податків через використання офшорних схем, а також до посилення економічної залежності приймаючих держав від іноземного капіталу.

По-третє, міжнародно-правове регулювання стимулює прозорість і підзвітність. Регламент ЄС 2020/852 про сталу економічну діяльність зобов'язує компанії розкривати інформацію про вплив їхньої діяльності на довкілля, соціальні стандарти та корпоративне управління, що знижує ризики приховування порушень.

По-четверте, такі механізми сприяють захисту прав місцевих громад, працівників, корінних народів і довкілля. Зокрема, Паризька кліматична угода спрямована на забезпечення зменшення негативного впливу ТНК на екосистеми, а Конвенція МОП про дискримінацію в галузі праці та занять на попередження трудових зловживань і недопущення дискримінації.

По-п'яте, міжнародне регулювання підтримує досягнення Цілей сталого розвитку, інтегруючи соціальні та екологічні аспекти у стратегії транснаціонального бізнесу. ТНК можуть сприяти економічному і технологічному розвитку, збільшуючи добробут і покращуючи умови життя суспільства. Тому вони заслуговують на захист від надмірного державного втручання та забезпечення стабільного і надійного бізнес-середовища. З іншого боку, ТНК можуть серйозно впливати на права людини або навколишнє середовище і навіть скоювати злочини, за які вони повинні нести відповідальність.

Попри величезний потенціал позитивного впливу, прагнення до прибутку з боку ТНК може призводити до серйозних порушень прав людини, що можуть включати експлуатацію праці, екологічне забруднення та інші негативні наслідки для місцевих громад. Проблема полягає в наявності суттєвих прогалин в міжнародно-правовому регулюванні діяльності ТНК, котре традиційно не визнає ТНК як суб'єктів міжнародного права з прямими зобов'язаннями щодо прав людини. А тому відсутність обов'язкових міжнародних стандартів дозволяє ТНК діяти в країнах з слабким захистом прав людини, не несучи прямої відповідальності за свої дії [42].

Більшість міжнародних документів щодо ТНК є рекомендаційними, що обмежує їхню ефективність. «М'яке право», до якого належать Глобальний договір ООН та Рекомендації щодо бізнесу та прав людини [43], не мають обов'язкових механізмів забезпечення виконання, акцентуючи на добровільному дотриманні, а не на накладенні обов'язкових зобов'язань.

ТНК можуть ухилятися від відповідальності через складну корпоративну структуру, юрисдикційні труднощі або використання дочірніх компаній. На сьогодні міжнародні інструменти в галузі прав людини, такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, переважно визначають зобов'язання для держав, а не для недержавних суб'єктів, таких як ТНК. Хоча ці інструменти накладають обов'язки на держави щодо захисту прав людини, вони не зобов'язують корпорації дотримуватись цих стандартів безпосередньо [44].

Також немає спеціалізованого органу, який би мав повноваження примусово зобов'язати ТНК дотримуватись міжнародних норм. Навіть ратифікація міжнародних актів не гарантує, що держава ефективно забезпечить їх виконання. Прогалина в законодавчому регулюванні є суттєвою, адже ТНК можуть зловживати слабким регуляторним середовищем в країнах, що розвиваються. Хоча Керівні Принципи ООН є комплексним підходом до регулювання діяльності ТНК, їх критикують за відсутність механізмів примусового виконання та за орієнтацію на добровільне дотримання, що є недостатнім для забезпечення захисту прав людини [45] [46]. Так само, Рекомендації ОЕСР щодо багатонаціональних підприємств залишаються ненормативними і не вирішують питання забезпечення виконання зобов'язань з прав людини для ТНК [47]. Цю ситуацію ускладнює також небажання держав запроваджувати суворі регуляції для корпорацій, аргументуючи це побоюваннями відлякування іноземних інвестицій [48]. В результаті ТНК

можуть уникати відповідальності за порушення прав людини, що сприяє циклу експлуатації та нехтування [49].

Висновки до Розділу 1

Дослідження загальних положень міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, підкреслює важливість їхньої ролі в глобальній економіці та складність правового регулювання їхньої діяльності. Незважаючи на відсутність універсального міжнародного нормативно-правового акта, що комплексно регулює діяльність ТНК, існує низка регіональних і рекомендаційних документів, які формують нормативну основу. Основними документами є Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства, Керівні принципи для багатонаціональних підприємств, а також інші міжнародні угоди, які встановлюють загальні принципи та стандарти для ТНК.

Міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК має на меті забезпечення дотримання прав людини, екологічної відповідальності, прозорості та сталого розвитку. Воно сприяє уніфікації стандартів ведення бізнесу на глобальному рівні, запобігає зловживанням у країнах із слабкими правовими системами, стимулює прозорість і підзвітність, захищає права місцевих громад, працівників і довкілля, а також підтримує досягнення Цілей сталого розвитку ООН.

Однак, міжнародно-правове регулювання має і свої недоліки. Більшість міжнародних документів щодо ТНК є рекомендаційними, що обмежує їхню ефективність. Відсутність обов'язкових міжнародних стандартів дозволяє ТНК діяти в країнах з слабким захистом прав людини без прямої відповідальності за свої дії. Крім того, немає спеціалізованого органу, який би мав повноваження примусово зобов'язати ТНК дотримуватися міжнародних норм. Розробка міжнародних правил часто відбувається під впливом індустріально розвинених

країн, що може створювати дисбаланс між захистом інтересів бізнесу та громадян.

Таким чином, міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та захисту прав людини, проте потребує подальшого вдосконалення для підвищення своєї ефективності та забезпечення більшої відповідальності ТНК за їхню діяльність.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Міжнародні правові механізми регулювання діяльності ТНК у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку

Аналіз міжнародно-правових актів, що регулюють діяльність транснаціональних корпорацій у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку, виокремлених у Розділі 1, дозволяє зробити висновок про формування складної та багаторівневої системи нормативного впливу, що базується на поєднанні м'якого та жорсткого права. Ця система має як декларативний, так і обов'язковий характер, що значно ускладнює її однозначне правозастосування, але водночас демонструє глобальний прагнення до посилення корпоративної відповідальності.

Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств є фундаментальним міжнародним стандартом, що встановлює орієнтири для відповідальної діяльності ТНК. Вони закладають засади поваги до прав людини, належного врядування, сталого використання ресурсів та екологічної відповідальності, водночас не маючи обов'язкової юридичної сили. Саме тому, як було продемонстровано у Розділі 1, попри широке міжнародне визнання, механізми реалізації цього акту значною мірою обмежені ефективністю добровільного дотримання. Відсутність юридично зобов'язувальних механізмів призводить до того, що деякі ТНК можуть формально підтримувати ці принципи, не вдаючись до їх глибокої імплементації. Подібний статус мають і Керівні принципи ОЕСР, які зосереджуються на питаннях відповідального ведення бізнесу та сталого розвитку, але не передбачають обов'язкових санкцій для порушників. Держави-учасниці ОЕСР створюють національні контактні пункти (NCP), які займаються розглядом скарг на порушення цих принципів, однак їхні

рішення не мають юридично обов'язкової сили, що обмежує ефективність такого механізму.

NCP є ключовим інструментом ОЕСР для сприяння відповідальному веденню бізнесу та вирішення спорів, пов'язаних із порушеннями прав людини ТНК. Згідно з оновленими Керівними принципами для багатонаціональних підприємств та Рекомендацією щодо ролі урядів у сприянні відповідальному веденню бізнесу [97], NCP мають подвійний мандат: просування стандартів відповідального бізнесу та надання платформи для вирішення скарг, пов'язаних із недотриманням цих стандартів .

Відповідно до Річного звіту щодо діяльності національних контактних пунктів у 2023 році [98], NCP отримали 56 скарг, з яких 66% були прийняті до розгляду. Серед випадків, де відбулася медіація, 73% завершилися досягненням угоди між сторонами. Проте, у 64% випадків відмова компаній від участі в процесі стала причиною відсутності угоди .

Незважаючи на ці досягнення, існують суттєві виклики. Лише 50% скарг, поданих індивідуальними особами, були прийняті до розгляду, що свідчить про бар'єри у доступі до механізму для окремих осіб. Середня тривалість розгляду справи становила 962 дні, що може знижувати ефективність механізму як засобу швидкого вирішення спорів .

Крім того, лише 55% NCP мали план просування своєї діяльності, а 4 NCP не проводили жодних промоційних заходів і не отримували скарг протягом останніх п'яти років. Це вказує на необхідність посилення зусиль щодо підвищення обізнаності про NCP серед потенційних заявників.

У 2023 році відбулися важливі події для мережі NCP, включаючи першу формальну Міністерську зустріч ОЕСР з відповідального ведення бізнесу та публічний запуск Рекомендації щодо ролі урядів у сприянні відповідальному веденню бізнесу . Ці ініціативи підкреслюють зростаючу роль NCP у глобальній системі корпоративної відповідальності.

Проте, для підвищення ефективності NCP необхідно вирішити низку питань. Це включає забезпечення достатнього фінансування, підвищення прозорості

процедур, посилення захисту правозахисників та активістів, які подають скарги, а також впровадження механізмів моніторингу виконання рекомендацій НСР.

У цьому контексті надзвичайно важливим є поступовий перехід міжнародної спільноти до впровадження обов'язкових нормативних актів, які містять чітко визначені юридичні обов'язки. Як засвідчено у Розділі 1, провідним прикладом ініціатив Європейського Союзу, спрямованих на поступову трансформацію добровільних стандартів у юридично обов'язкові норми є Директива ЄС про належну обачність щодо корпоративної сталості, яка започатковує новий етап правового регулювання діяльності ТНК. Вона передбачає юридичні зобов'язання для великих компаній у сфері прав людини та екологічної відповідальності. Відповідно до цієї директиви, корпорації повинні не лише оцінювати ризики порушень прав людини у своїх ланцюгах постачання, але й впроваджувати конкретні заходи для їхнього запобігання та усунення. Крім того, важливо, що відповідальність компаній за недотримання цих обов'язків закріплена через механізми адміністративного покарання та можливість судового переслідування, що створює потужний імпульс до перегляду корпоративних стратегій.

Окрему увагу у контексті сталого розвитку заслуговує Паризька кліматична угода 2015 року, яка хоч і не містить прямих норм щодо ТНК, однак встановлює загальні зобов'язання щодо зменшення викидів парникових газів, адаптації до кліматичних змін та фінансування зеленого переходу. Як виявлено в ході аналізу у попередньому розділі, участь ТНК у досягненні цілей цієї угоди здійснюється опосередковано через обов'язки держав-учасниць, однак на практиці компанії дедалі частіше змушені враховувати екологічні вимоги у своїй діяльності, що впливає як на корпоративне управління, так і на стратегічні інвестиції.

Конвенція ООН проти корупції також є важливим міжнародним інструментом, який прямо не регулює сталий розвиток, але опосередковано забезпечує сприятливе середовище для чесного і прозорого ведення бізнесу [94]. Як встановлено у Розділі 1, її імплементація обмежує можливості ТНК

здійснювати корупційні практики в юрисдикціях із низьким рівнем правопорядку, тим самим підтримуючи прозору реалізацію корпоративних зобов'язань у сфері прав людини та довкілля.

Таким чином, у сучасному міжнародному праві простежується тенденція до поступової юридичної формалізації стандартів відповідальності ТНК за дотримання прав людини та сталий розвиток. Проте співіснування механізмів «м'якого» та «жорсткого» права все ще створює правову невизначеність, оскільки багато ТНК можуть використовувати різні юрисдикційні прогалини для уникнення відповідальності.

2.2. Аналіз національного законодавства окремих країн щодо регулювання діяльності ТНК у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку

Як було зазначено у Розділі 1, задля здійснення аналізу національного рівня регулювання діяльності ТНК у сфері забезпечення прав людини та сталого розвитку, було обрано низку країн, а саме: Бразилію, Україну, Францію, Німеччину та Південну Корею. Такий вибір зумовлений особливостями економічного, політичного та соціального розвитку цих країн, а також ступенем нормативного закріплення стандартів міжнародно-правового регулювання ТНК.

Бразилія з 2015 року розпочала правові та інституційні реформи у своїй регуляторній системі, переорієнтувавши свій нормотворчий процес на впровадження «належної регуляторної практики» (НРП) відповідно до порядку денного «кращого регулювання», який просуває ОЕСР [91].

У Бразилії реалізація «належної регуляторної практики» у сфері корпоративної відповідальності транснаціональних корпорацій за порушення прав людини та сприяння цілям сталого розвитку (ЦСР) є багатогранним процесом, що поєднує нормативно-правові ініціативи, інституційні механізми та міжнародні зобов'язання.

Однією з ключових ініціатив є створення міжміністерської робочої групи відповідно до Федерального Декрету № 11.772/2023 [99], яка має на меті розробити Національну політику у сфері бізнесу та прав людини. Ця політика спрямована на просування прав людини в бізнес-середовищі, усунення порушень та впровадження відповідних заходів. Очікується, що робоча група, до складу якої входять представники 16 урядових агентств, розробить пропозиції щодо публічної політики, спрямованої на забезпечення дотримання прав людини в бізнесі.

Крім того, в Бразилії розробляється Національний план дій у сфері бізнесу та прав людини, який містить принципи та загальні цілі, спрямовані на відповідальне ведення бізнесу. Цей план розробляється Міністерством прав людини та громадянських справ і передбачає участь зацікавлених сторін у процесі розробки політики.

Важливою законодавчою ініціативою є також Законопроект № 572/2022, який передбачає створення Національної рамкової політики у сфері прав людини та бізнесу, встановлюючи обов'язкову належну перевірку дотримання прав людини для компаній, що працюють у Бразилії, та передбачає спільну відповідальність за порушення прав людини в ланцюгах постачання. У сфері боротьби з корупцією Бразилія прийняла Закон № 12.846/2013, відомий як Закон «Про чисту компанію», який встановлює адміністративну та цивільну відповідальність юридичних осіб за корупційні дії та дозволяє компаніям укладати угоди про співпрацю з урядом, що може зменшити штрафи до двох третин, сприяючи прозорості та відповідальності в бізнесі.

Незважаючи на ці ініціативи, існують виклики, пов'язані з ефективністю судової системи в розгляді справ про порушення прав людини. Зокрема, суди часто не мають достатньої підготовки для розгляду таких справ, що призводить до затримок у судових процесах. Крім того, існує дисбаланс між ресурсами компаній та жертв корпоративних зловживань, що ускладнює доступ до правосуддя.

Офіційний запит Бразилії на вступ до ОЕСР у 2017 році каталізував попередні зусилля, забезпечив політичну підтримку та допоміг подолати опір. В результаті, у 2020 році Бразилія приєдналася до двох рекомендацій ОЕСР щодо регуляторного управління. Хоча ці інструменти не є юридично обов'язковими, вони представляють політичну волю країн-учасниць.

Бразилією було розроблено низку законопроектів, спрямованих на регулювання екологічної складової сталого розвитку. Законопроект № 412/2022 [50] має на меті створити регульований внутрішній ринок вуглецю та національну систему реєстрації перевірених скорочень викидів, а також встановити зниження податків для продуктів з низьким вмістом вуглецю. Законопроект № 4363/2021 [51] запроваджує Національний знак ESG для компаній, які інвестують в екологічні, соціальні та управлінські дії та мотивуючі проекти. Проте деякі законодавчі ініціативи викликають значні дискусії щодо свого потенційного впливу на екологічну політику та діяльність ТНК у Бразилії. Законопроект № 2159/2021 [52], схвалений Палатою депутатів у 2021 році, має на меті запровадити Загальний закон про екологічне ліцензування, в той самий час спрощуючи процес отримання екологічних ліцензій для певних видів діяльності та зменшуючи адміністративні бар'єри для бізнесу. Додатково деякі види діяльності (сільськогосподарська діяльність, інфраструктурні проекти стратегічного значення) можуть бути звільнені від обов'язкового екологічного ліцензування, що викликає занепокоєння щодо потенційного негативного впливу на довкілля.

Бразильська програма Протоколу щодо парникових газів, започаткована 12 травня 2008 року, передбачає сприяння добровільному управлінню викидами парникових газів шляхом розбудови технічної та інституційної спроможності для обліку та звітності щодо парникових газів на організаційному рівні та розробки інструментів розрахунку для оцінки викидів парникових газів.

Також екологічні агентства (федеральні, державні та муніципальні), що стурбовані екологічною ефективністю, закликають, щоб компанії дотримувалися

Закону про екологічні злочини та Указу № 6514/2008, які передбачають адміністративні санкції.

Соціальні аспекти корпоративної поведінки в Бразилії ретельно контролюються Міністерством праці проти умов, аналогічних до рабства, дитячої праці та порушень прав людини в їхньому ланцюгу постачання. Крім того, зростає кількість громадських інтересів судових позовів, що зосереджуються на збитках від зміни клімату, грінвошингу та дискримінації проти меншин.

Бразилія приєдналася до різноманітних глобальних стандартів та ініціатив, спрямованих на впровадження принципів та вимог прав людини. Крім Керівних принципів ООН, вони включають, Загальну декларацію прав людини, Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств, Декларацію МОП про основні принципи та права у світі праці, Глобальний договір ООН, Принципи Екватора [53] та Стандарти ефективності IFC.

Принципи Екватора є добровільною ініціативою, спрямованою на управління екологічними та соціальними ризиками у сфері проектного фінансування. Вони були впроваджені у 2003 році та з того часу стали важливим інструментом для фінансових установ у забезпеченні дотримання прав людини та сприянні сталому розвитку, особливо в країнах, що розвиваються, таких як Бразилія.

У Бразилії Принципи Екватора відіграють одну з ключових ролей у регулюванні діяльності ТНК, особливо в контексті великих інфраструктурних проектів, які можуть мати значний вплив на навколишнє середовище та місцеві громади. Фінансові установи, що приєдналися до Принципів Екватора, зобов'язуються фінансувати лише ті проекти, які відповідають встановленим екологічним та соціальним стандартам, що включає проведення оцінки впливу на права людини, взаємодію з зацікавленими сторонами та впровадження механізмів вирішення скарг.

Відповідно до Принципів Екватора 4, останньої версії Принципів, фінансові установи зобов'язані проводити оцінку потенційного негативного впливу проектів на права людини, включаючи вплив на корінні народи. Це передбачає отримання їхньої вільної, попередньої та поінформованої згоди (FPIC) перед реалізацією проектів, які можуть вплинути на їхні землі або ресурси.

Будівництво гідроелектростанції Белу Монте на річці Шінгу в Бразилії стало прикладом порушення Принципів Екватора. Попри те, що проект отримав фінансування від банків, які підписали Принципи Екватора, було виявлено, що компанія-розробник не провела належних консультацій з корінними громадами, як того вимагає FPIC, що у свою чергу призвело до судових позовів та міжнародної критики.

Принципи Екватора сприяють дотриманню прав людини та сталому розвитку зокрема через: оцінку впливу на права людини, залучення зацікавлених сторін, механізмів вирішення скарг.

Попри позитивний вплив, існують виклики у впровадженні Принципів Екватора, що дозволить краще захищати права місцевих громад та сприяти відповідальному інвестуванню, зокрема це зумовлено тим, що:

1. Принципи Екватора мають добровільний характер, що супроводжується недостатнім контролем за їх виконанням;
2. Наразі не існує централізованого механізму для розгляду скарг на порушення Принципів Екватора, що обмежує можливості громад для захисту своїх прав;
3. Деякі проекти не публікують повну інформацію про оцінку впливу на права людини та навколишнє середовище, ускладнюючи громадський контроль за реалізацією проектів.

Захист прав людини також гарантується Конституцією Бразилії, внутрішніми законами та регуляціями. Права людини регулюються Законом 12986/2014, який створює Національну раду з прав людини, та Указом 9571/2018, який встановлює Національні керівні принципи щодо бізнесу та прав людини, спрямованого на бразильські та багатонаціональні компанії, що підвищують захист прав людини від порушень з боку бізнесу. Низка актів передбачають рівність та недискримінацію, зокрема у сфері протидії сексуальному домаганням (стаття 216-А Кримінального кодексу), дискримінації людей з інвалідністю (Закон № 13146/2015), встановлення мінімального обов'язкового відсотку працівників з інвалідністю (Закон № 8213/1991) та рівних критеріїв оплати праці й винагороди жінкам та чоловікам (Закон № 4611/2023).

В Україні на сьогодні діють іноземні ТНК, проте перспективи розвитку їх діяльності на даний момент залишаються невизначеними, адже в умовах війни, вітчизняна економіка зазнала значного негативного впливу. Україна активно прагне покращувати економічне становище і визнає, що ТНК є одними з основних рушіїв ефективного розвитку національної економіки.

Правове регулювання діяльності ТНК у сфері дотримання прав людини відбувається переважно через загальні правові норми, міжнародні зобов'язання держави та добровільні ініціативи корпоративної відповідальності, оскільки спеціального законодавства, яке б прямо та всеохопно регламентувало дотримання прав людини ТНК, наразі не існує.

Конституція України [54] встановлює обов'язок кожного суб'єкта, включаючи юридичних осіб, поважати права і свободи людини (ст. 3, 8, 68 Конституції). Загальні норми Цивільного, Господарського та Трудового кодексів, а також Кримінального кодексу України застосовуються до підприємств, зокрема у випадках порушень прав працівників або третіх осіб. Закон України «Про охорону праці» регулює гарантії прав працівників на безпечні умови праці, а Закон України «Про охорону навколишнього природного

середовища» закріплює права громадян на екологічно безпечне та здорове середовище.

Окрім того, Україна є підписантом міжнародних договорів, включаючи Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенції МОП, а також підтримує Основні принципи ООН щодо бізнесу і прав людини, які, хоча й не є обов'язковими, визнаються як орієнтир для державної політики та корпоративної практики. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки [55], затверджений Розпорядження КМУ від 23 червня 2021 року, передбачає проведення дослідження щодо кращих практик імплементації положень Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй з питань бізнесу та прав людини до лютого 2022 року, проте реалізація цього плану є частковою і на сьогодні залишається декларативною.

Також Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і антикорупційне законодавство прямо чи опосередковано стосуються політик компаній щодо дотримання прав людини в трудових відносинах та в корпоративному управлінні.

У межах існуючого нормативного середовища, діяльність ТНК у сфері сталого розвитку зобов'язує дотримуватись стандартів охорони довкілля та енергоефективності. Основні законодавчі акти, що регулюють цю сферу, включають Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон «Про оцінку впливу на довкілля», Закон «Про стратегічну екологічну оцінку», а також низку підзаконних актів щодо викидів, поводження з відходами, використання ресурсів тощо.

Слід відзначити досягнення України в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [56]. Охорона довкілля та сталий розвиток є важливими складовими політики ЄС. Згідно з статтею 11 Договору про функціонування Європейського Союзу, вимоги щодо захисту довкілля повинні бути інтегровані в усі аспекти політики та діяльності Союзу, зокрема з метою сприяння сталому розвитку.

Наближення законодавства України до *acquis* ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища передбачає поступову імплементацію положень Європейського зеленого курсу, тому, підприємства, включаючи ТНК, уже зобов'язані враховувати вимоги сталого фінансування, кліматичної звітності та енергетичного переходу. Наприклад, вводиться вимога звітності щодо ESG-факторів (екологічних, соціальних, управлінських) для великих підприємств, а з 2025 року - згідно з адаптацією до Директиви CSRD - це стане обов'язковим і для значної частини компаній з іноземним капіталом.

На стратегічному рівні діють Стратегія запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку, Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та Розпорядження КМУ від 29 листопада 2024 року № 1190-р «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні».

Крім того, що як країнами-членами ЄС, Францією та Німеччиною було імplementовано положення Директив ЄС, пов'язаних з екологічною та соціальною звітністю компаній, забезпечуючи узгодження з європейськими стандартами сталого розвитку, дослідження їх національного законодавства засвідчило, що ефективність обов'язкових механізмів регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у сфері дотримання прав людини та принципів сталого розвитку значною мірою залежить від можливості їх правозастосування.

Французький закон 2017 року про обов'язкову обачність («*Loi de Vigilance*») [57] став одним із перших національних нормативних актів, що встановив юридично обов'язкові вимоги до ТНК щодо забезпечення прав людини та екологічних стандартів у межах їхніх глобальних ланцюгів постачання. Закон зобов'язує великі компанії (з чисельністю персоналу понад 5000 осіб у Франції або 10 000 у світовому масштабі) розробляти та впроваджувати «плани обачності» («*plans de vigilance*»), які включають ідентифікацію та оцінку ризиків, запровадження превентивних заходів та механізмів моніторингу потенційних порушень прав людини або екологічних

стандартів з боку афілійованих компаній, постачальників і підрядників, систему регулярного публічного звітування.

Попри те, що цей закон є важливим кроком у розвитку нормативного регулювання корпоративної відповідальності, його імплементація зіштовхується з низкою труднощів. Одна з головних проблем полягає у складності доказування причинно-наслідкового зв'язку між недоліками у виконанні обов'язків компанією та фактичними порушеннями прав людини чи екологічних стандартів. Французьке законодавство не містить чітких критеріїв для визначення рівня належної обачності, що ускладнює притягнення корпорацій до відповідальності. На практиці позивачі (потерпілі, громадські організації або профспілки) мають довести не лише факт порушення, а й те, що компанія не розробила або неналежно виконала свій «план обачності», що призвело до конкретного порушення прав людини чи екологічної шкоди.

На відміну від французького підходу, німецький Закон про належну обачність у ланцюгах постачання («Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz») [58], що набрав чинності у 2023 році, має більш деталізований механізм правозастосування. Зобов'язуючи великі компанії, включно з ТНК, здійснювати належну обачність з метою виявлення, запобігання і мінімізації порушень прав людини та екологічних стандартів у власній діяльності та в усіх частинах їхніх ланцюгів постачання, він передбачає адміністративний контроль і штрафні санкції за недотримання вимог щодо належної обачності.

Уповноважений орган - Федеральне управління економіки та експортного контролю (BAFA) - має право проводити перевірки, вимагати від компаній надання звітів і накладати штрафи у разі виявлення порушень (у разі порушення вимог законодавства передбачені адміністративні санкції, зокрема, штрафи до 8 мільйонів євро або до 2% річного глобального обороту (для компаній з оборотом понад 400 мільйонів євро), а також виключення з участі у державних закупівлях строком до 3 років.). Такий підхід усуває частину проблем, з якими стикається французька модель, оскільки відповідальність корпорації встановлюється не

лише за доведені порушення, але й за сам факт неналежного виконання обов'язків із запобігання порушенням.

Крім того, німецький Закон про належну обачність у ланцюгах постачання відповідає рекомендаціям Європейської комісії щодо посилення механізмів ESG-звітності. Аналітичні матеріали Європейської комісії щодо Директиви CSDDD [92] свідчать, що основний фокус законодавців спрямований на усунення прогалів у відповідальності ТНК та надання державним органам повноважень здійснювати контроль за виконанням зобов'язань у сфері сталого розвитку. Директива CSDDD передбачає, що компанії будуть нести відповідальність за неналежне впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушенням, а не лише за вже скоєні порушення. Такий підхід у порівнянні з французькою моделлю, робить систему ефективнішою яка значною мірою залежить від судового захисту прав потерпілих [96].

У Південній Кореї сфера корпоративної соціальної відповідальності, протягом останніх 30 років трансформувалася від авторитарного інтервенціонізму з боку держави, до регуляторно-стимулюючого підходу. У 2000-х роках уряд Кореї почав просувати глобальні ініціативи та співпрацювати з регіональними та місцевими акторами в межах транс-тихоокеанської та внутрішньоазійської спільноти. З підвищенням економічного та міжнародного статусу Кореї, на основі «Національного бачення сталого розвитку», було визначено урядовий підхід до всіх трьох стовпів сталого розвитку: економіки, навколишнього середовища та суспільства.

Розробка та поширення Міністерством промисловості та енергетики (MIE) корейських рекомендацій щодо звітності про стійкість, «B.E.S.T. Рекомендації щодо звіту про стійкість», засновані на рекомендаціях GRI, ілюструють включення індексів щодо питань, пов'язаних з трудовими та управлінськими відносинами, бізнес-партнерами та місцевими громадами відповідно до специфіки корейського бізнес-середовища.

Згідно з Рамковим законом про сталий розвиток 2007 року, міністерства розробили свої власні директивні інструменти для спрямування корейських

компаній на участь у сталому розвитку. Наприклад, у 2004 році МІЕ запустило щорічний «Форум глобалізації управління сталим розвитком для генеральних директорів», запросивши понад 80 генеральних директорів корейських корпорацій, таких як голова Корейської ради бізнесу для сталого розвитку (KBCSD, офіційна корейська мережа WBCSD) та голова Samsung Electronics. Крім того, уряд почав просувати ініціативи сталого розвитку через різні урядові агентства, такі як «Головний офіцер з етики» для генеральних директорів та «Гран-прі за досконалість в управлінні стійкістю», під безпосереднім наглядом МІЕ, і провів першу міжнародну конференцію з корпоративної та соціальної відповідальності у 2012 році для просування Глобального договору ООН у Кореї.

Хоча урядовий контроль став слабшим та більш децентралізованим, все ж державний рівень регулювання діяльності ТНК залишався пріоритетним. Наприклад, у 2000 році Федерація корейських промисловостей створила комітет з генеральним директором однієї з афілійованих компаній LG Group на чолі та оголосила Хартію екологічно чистого управління для сталого розвитку. Це призвело до створення Корейської бізнес-ради зі сталого розвитку на чолі з 22 великими корейськими корпораціями для управління всіма питаннями корпоративної та соціальної відповідальності за межами навколишнього середовища. Цей новий порядок денний підкреслив економічні та екологічні аспекти корпоративної та соціальної відповідальності, тоді як соціальні та екологічні питання були вбудовані в Закон про просування соціальних підприємств. Приклади включають створення Корейського агентства з просування соціальних підприємств, яке керувало системою сертифікації соціальних підприємств та просувало соціальні підприємства під наглядом Міністерства зайнятості та праці у 2010 році. Закон про ринки капіталу сприяє гендерному різноманіттю в радах директорів. Відповідно до статті 165-20 Закону про ринки капіталу, зареєстровані компанії з загальними активами, що перевищують 2 трильйони південно-корейських вон, повинні забезпечити, щоб їхня рада директорів не складалася повністю з директорів однієї статі.

У 2021 році Комісія з фінансових послуг оголосила про свій план вимагати звіти про стійкість від компаній з загальними активами 2 трильйони південно-корейських вон або більше у 2025 році та поступово розширювати обсяг таких вимог на більше компаній.

Крім того, на даний момент тривають дискусії щодо прийняття або зміни різних законів, що стосуються навколишнього середовища та безпеки на робочому місці. Зокрема ці зусилля включають введення та виконання Основного закону про вуглецеву нейтральність, розширення вимог до розкриття екологічної інформації та впровадження Закону про покарання за серйозні нещасні випадки. Останні ж законодавчі обговорення зосереджені на можливому введенні Закону про рамки ESG, який міг би потенційно слугувати основою для інших законів, пов'язаних з ESG.

2.3. Аналіз судових та позасудових механізмів вирішення спорів

Аналіз судових та позасудових механізмів вирішення спорів, що виникають у зв'язку з діяльністю, свідчить про наявність складної багаторівневої системи, в якій поєднуються елементи міжнародного, національного та корпоративного права. У зв'язку з глобальним характером діяльності ТНК, конфлікти часто виходять за межі однієї правової системи, що ускладнює доступ до ефективного правового захисту постраждалих сторін, зокрема фізичних осіб або цілих громад, які зазнали шкоди внаслідок порушення прав людини, екологічних стандартів або трудового законодавства. У зв'язку з цим, як міжнародна спільнота, так і окремі держави вдаються до різних форм вирішення спорів, серед яких ключове значення мають як судові, так і позасудові механізми.

Серед судових інструментів домінуюче значення мають національні суди держав, у яких зареєстровано головний офіс ТНК. Саме ці суди найчастіше розглядають справи, ініційовані жертвами порушень, які мали місце в інших країнах.

Справа *Filártiga v. Peña-Irala* [59] стала фундаментальним прецедентом у становленні практики притягнення до відповідальності за порушення прав людини в транснаціональному контексті. У ньому вперше була застосована стаття 1350 Закону США «Про відповідальність іноземців за заподіяння шкоди» (*Alien Tort Statute, ATS*) [60], яка дозволяє іноземцям звертатись до американських судів із позовами про порушення «права народів» або міжнародного права. Цей випадок відкрив новий правовий інструментарій для приватних осіб, які стали жертвами серйозних порушень прав людини за межами США, створивши умови для формування категорії справ, у яких приватні позивачі звертаються проти транснаціональних суб'єктів за кордоном.

З правової точки зору, справа *Filártiga* заклала основи юрисдикційного підходу, згідно з яким іноземний відповідач може бути підпорядкований американському правосуддю за умови, що існує достатній зв'язок із територією США. У даному випадку суд визнав, що Сполучені Штати мають легітимний інтерес у забезпеченні правового порядку на своїй території, навіть якщо йдеться про дії, вчинені за кордоном. Таким чином, було створено концептуальну основу для міжнародної відповідальності, яка виходить за межі традиційного підходу до юрисдикції.

Водночас ця справа засвідчила і геополітичну напруженість, пов'язану з подібним підходом. Коли внутрішні суди однієї держави починають приймати позови про порушення прав людини, які мали місце в іншій державі, це неминуче викликає звинувачення в порушенні принципу невторчання та державного суверенітету. Зокрема, реакція іноземних держав після рішення у справі *Filártiga* стала причиною поступового звуження сфери дії *ATS* судами США, що надалі призвело до суворішого підходу до встановлення юрисдикції у транснаціональних спорах.

Попри подальше обмеження дії *ATS*, саме ця справа започаткував нову хвилю стратегічного правозастосування, що стосується транснаціональних корпорацій.

Поступово судова практика зосередилася на можливості пред'явлення позовів до юридичних осіб (а не лише до фізичних осіб) за порушення прав людини, зокрема за участь у трудовій експлуатації, забрудненні довкілля, репресіях тощо. Хоча питання юрисдикції ускладнюється, особливо у випадках корпоративного влаштування та міжнародного бізнесу, *Filártiga* відіграла ключову роль у нормативному формуванні ідеї глобальної відповідальності за серйозні порушення прав людини.

Прикладом є також, порушена проти компанії *Total Energies* [61] у 2019 році судова справа, де громадські організації подали позов, стверджуючи, що компанія не забезпечила належного контролю за дотриманням прав людини у своїх проєктах в Уганді. Позов вказував на порушення прав місцевих громад через примусове виселення та негативний вплив на навколишнє середовище. Однак судові розгляди затягнулися через процедурні труднощі, включаючи питання юрисдикції та необхідність доведення, що саме відсутність або недоліки у «плані обачності» стали причиною порушень.

Окрім того, такі приклади включають справу *Vedanta v. Lungowe* [62], в якій Верховний суд Великої Британії визнав свою юрисдикцію розглядати позов громадян Замбії проти британської материнської компанії за шкоду довкіллю, завдану їй дочірнім підприємством. Інша знакова справа - *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum* [63] - продемонструвала обмеження юрисдикції американських судів відповідно до доктрини *extraterritoriality*, що суттєво звузило можливості використання *Alien Tort Statute* як інструменту притягнення ТНК до відповідальності. Водночас рішення Гаазького суду у справі *Milieudefensie v. Shell* [64], у якій компанію зобов'язано скоротити викиди парникових газів, є прикладом прогресивного застосування принципів екологічної та корпоративної відповідальності у межах національної юрисдикції з глобальним впливом.

Незважаючи на те, що справа *Filártiga v. Peña-Irala* стала фундаментальним прецедентом, що започаткував судове визнання універсальної юрисдикції щодо грубих порушень прав людини, подальша еволюція справ продемонструвала зміщення регуляторного фокусу з універсального підходу до більш

структурованих і територіально прив'язаних механізмів відповідальності транснаціональних корпорацій.

Якщо справа *Filártiga* започаткувала прецедент, що дозволив здійснювати юрисдикційний контроль над порушеннями прав людини, вчиненими за межами національної території, то справи на кшталт *Kiobel* суттєво обмежили дію цього підходу в межах АТС, вимагаючи чіткішого територіального зв'язку зі США. Натомість інші юрисдикції, зокрема Велика Британія, Франція та Нідерланди - почали розвивати власні правові інструменти, наприклад обов'язок належної обачності материнських компаній або зобов'язання щодо скорочення викидів, що дозволило судовому регулюванню на національному рівні частково компенсувати обмеження міжнародної універсальності. Таким чином, з часів *Filártiga* судове регулювання змінилося від універсалістського підходу до більш комплексної моделі багаторівневої юрисдикційної відповідальності, що поєднує національні суди, корпоративні обов'язки та міжнародні стандарти.

Аналіз концептуальної основи корпоративної відповідальності, викладений Джоном Раггі у «*Just Business: Multinational Corporations and Human Rights*» [65], підтверджує, що ефективність правозастосування у сфері регулювання ТНК на пряму залежить від чіткої інституціоналізації юридичних обов'язків компаній та дієвості механізмів контролю. Він наголошує, що принцип «захищати, поважати, відновлювати» (*protect, respect, remedy*) [90], закладений в Керівних принципах ООН, хоча і став загально визнаним стандартом, залишається недостатнім без механізмів примусового виконання. У цьому контексті французька модель регулювання, яка покладає на компанії юридичний обов'язок впроваджувати «плани обачності», є важливим кроком уперед, але її ефективність обмежується саме відсутністю чітких засобів правозастосування та складністю доказування відповідальності.

Подібну проблему піднімають Сурія Дева та Девід Білчіц у «*Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*» [66], аналізуючи питання юридичних обов'язків ТНК. Автори підкреслюють, що відмова від суворих зобов'язань і покладання відповідальності лише на

корпоративну саморегуляцію створює умови для ухилення від відповідальності, особливо коли мова йде про порушення у глобальних ланцюгах постачання. Вони зазначають, що ключова проблема французького закону полягає в тому, що, хоча він і встановлює певну юридичну відповідальність, позивачам все ще доводиться доводити, що саме недоліки у «плані обачності» стали причиною конкретного порушення прав людини. Таким чином, без додаткових механізмів примусового виконання та зниження стандарту доказування його ефективність залишається обмеженою [95] [Додаток 1].

Окремим аспектом дослідження на якому варто зупинитись є питання ефективності міжнародних судових механізмів захисту постраждалих, зокрема через такі інституції, як Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. Попри численні випадки порушень прав людини з боку ТНК - зокрема примусова праця, переміщення місцевих громад, шкода довкіллю або співучасть у збройних конфліктах - Міжнародний Суд ООН (МС ООН, ICJ) та Міжнародний кримінальний суд (МКС, ICC) не надають ефективного форуму для притягнення до відповідальності саме корпоративних суб'єктів.

МС ООН функціонує виключно як арбітр у спорах між державами-членами ООН або тими, хто визнав його юрисдикцію. Відповідно, приватні позивачі не мають процесуальної правосуб'єктності для звернення до цього суду. Навіть якщо держава теоретично могла б порушити справу проти іншої держави, яка, наприклад, не забезпечила належний контроль за діяльністю ТНК, такі справи є винятковими й політично вмотивованими, що знижує практичну досяжність цього механізму.

МКС, зі свого боку, має мандат притягати до кримінальної відповідальності лише фізичних осіб, і лише за чітко визначені злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Таким чином, хоча теоретично керівник корпорації, який безпосередньо причетний до вчинення, наприклад, злочинів проти людяності (у випадку експлуатації рабської праці у зонах конфлікту), може бути об'єктом розгляду, самі корпорації як юридичні особи не підпадають під юрисдикцію МКС.

Ця нормативна прогалина вказує на системну відсутність міжнародного судового органу, уповноваженого розглядати позови щодо порушення прав людини саме транснаціональними корпораціями. Як наслідок, постраждалі особи вдаються до альтернатив - внутрішніх юрисдикцій (у країні реєстрації материнської компанії), механізмів «м'якого права», або до механізмів «соціального правосуддя» через громадський тиск, бойкоти, розголошення та інші інструменти позасудового впливу.

Судовий захист у справах проти ТНК все ще обмежується низкою чинників, зокрема проблемами доказування, високою вартістю процесу, юрисдикційними обмеженнями та неефективністю механізмів примусового виконання рішень. Крім того, наявна асиметричність між юридичними можливостями потерпілих і ресурсами ТНК, що дозволяє останнім активно застосувати тактику затягування процесів (*forum shopping*).

У зв'язку з цим дедалі більшого значення набувають позасудові механізми вирішення спорів, які ґрунтуються на добровільних або напівобов'язкових інструментах корпоративної відповідальності. До таких механізмів належать процедури в межах національних контактних пунктів (NCP), створених відповідно до Керівних принципів ОЕСР, які приймають та розглядають скарги на діяльність ТНК. Попри те, що рішення NCP не є юридично обов'язковими, вони можуть мати значний репутаційний вплив на корпорації та спонукати до змін у політиках і практиках. У практиці ряду країн, зокрема Нідерландів, спостерігається тенденція до підвищення ефективності NCP, включаючи більш ретельне розслідування та публікацію висновків.

Гаазькі правила арбітражу в сфері бізнесу та прав людини (2020) є важливим інструментом, який започаткував нову еру в сфері вирішення спорів про порушення прав людини транснаціональними корпораціями (ТНК), запропонувавши спеціалізовану арбітражну процедуру, адаптовану до специфіки таких порушень. Розроблені під егідою Гаазької ініціативи з бізнесу та прав людини (The Hague Institute for Global Justice) та за участю провідних експертів у галузі міжнародного арбітражу і прав людини, ці Правила мають на

меті усунути ключовий розрив між приватним правом та зобов'язаннями у сфері прав людини.

Правила є модифікацією Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ, але з суттєвими доповненнями, що відображають особливості справ про права людини. Йдеться, зокрема, про публічність слухань, участь постраждалих сторін, механізми прозорості, посилені вимоги до неупередженості арбітрів, а також врахування міжнародних стандартів прав людини як матеріального права. Це дозволяє адаптувати арбітраж до соціального контексту порушень, в якому репутаційний і моральний елемент є не менш важливим, ніж юридичний.

Застосування Hague Rules потенційно дозволяє подолати структурні бар'єри, з якими стикаються жертви порушень прав людини у спорах із ТНК, зокрема - відсутність ефективного доступу до національних судів (через юрисдикційні або політичні обмеження), а також обмеження застосування Alien Tort Statute у США чи інших національних інструментів. Таким чином, арбітраж згідно з цими Правилами пропонує універсальну та екстериторіальну альтернативу, яка може функціонувати незалежно від волі держави-господаря чи держави реєстрації корпорації.

Правила також відіграють роль у поступовому формуванні норм корпоративної відповідальності, оскільки їх використання вимагає попередньої згоди сторін - часто шляхом включення відповідного арбітражного застереження у контракти або політики компаній. У цьому сенсі Hague Rules виступають каталізатором формалізації корпоративної підзвітності та інституціоналізації прав людини в системі приватного регулювання, зокрема - через добровільне зобов'язання компаній визнавати юрисдикцію арбітражу.

Також важливим механізмом є корпоративні процедури дотримання стандартів due diligence, що передбачають розробку внутрішніх політик виявлення, попередження і реагування на порушення прав людини та шкоду довкіллю. У межах CSDDD такі процедури набувають юридично обов'язкового характеру, а їхнє порушення може призводити до санкцій. У цьому контексті внутрішньокорпоративні механізми подання скарг (grievance mechanisms)

набувають дедалі більшого значення, адже вони дозволяють постраждалим особам отримати компенсацію без звернення до суду, хоча питання їхньої ефективності та незалежності залишається дискусійним.

Крім інших механізмів альтернативного вирішення спрнів, таких як: арбітраж, примирення (conciliation) та оцінка нейтральною третьою стороною (neutral evaluation), механізм медіації є однією з найгнучкіших форм ADR, що пропонує особливі переваги в контексті прав людини. Це добровільний процес, під час якого нейтральна третя сторона – медіатор, сприяє діалогу між постраждалими особами та ТНК з метою досягнення взаємоприйняттого врегулювання спору. Медіація дозволяє сторонам зберігати контроль над як змістом переговорів, так і остаточним рішенням, оскільки медіатор не має повноважень нав'язувати результат. Така модель особливо приваблива в ситуаціях, де сторони прагнуть зменшити конфронтацію, зберегти репутацію або продовжити господарські відносини [67].

Крім того, медіація сприяє етичному відновленню і визнанню відповідальності корпорацій у формах, які можуть бути більш значущими для постраждалих, ніж традиційна судова компенсація. Оскільки порушення прав людини часто мають глибокі моральні та соціальні наслідки, можливість відкритого діалогу в рамках медіації створює простір для вибудовування довіри та реальної трансформації корпоративної поведінки.

Проте слід враховувати, що не обов'язковий характер медіаційного врегулювання обмежує його ефективність у випадках, коли сторони не діють добросовісно або коли постраждалим необхідна більш жорстка форма відповідальності, зокрема при системних або масових порушеннях.

Висновки до Розділу 2

Міжнародні правові механізми регулювання діяльності ТНК у сфері прав людини та сталого розвитку формують складну систему, що поєднує м'яке та жорстке право. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств є

фундаментальним стандартом, однак їхня необов'язковість обмежує ефективність. Європейський Союз, у свою чергу, робить кроки до юридичної формалізації стандартів відповідальності через Директиву про належну обачність щодо корпоративної сталості, яка встановлює юридичні зобов'язання для великих компаній. Паризька кліматична угода та Конвенція ООН проти корупції також відіграють важливу роль у формуванні екологічних та прозорих бізнес-практик.

Аналіз національного законодавства Бразилії, України, Франції, Німеччини та Південної Кореї показує різноманітність підходів до регулювання діяльності ТНК. Бразилія активно реформує свою регуляторну систему, орієнтуючись на екологічні стандарти. Україна, попри виклики війни, прагне інтегрувати європейські стандарти сталого розвитку. Франція та Німеччина вже запровадили обов'язкові механізми належної обачності, хоча їхня ефективність залежить від правозастосування. Південна Корея розвиває регуляторно-стимулюючий підхід до корпоративної соціальної відповідальності.

Судові механізми вирішення спорів, пов'язаних з діяльністю ТНК, часто стикаються з проблемами юрисдикції, доказування та високої вартості процесу. Приклади справ, таких як *Total Energies* та *Vedanta v. Lungowe*, демонструють складність доведення відповідальності ТНК. Позасудові механізми, такі як національні контактні пункти ОЕСР та внутрішньокорпоративні процедури *due diligence*, набувають дедалі більшого значення, хоча їхня ефективність залежить від доброї волі компаній та інституційної підтримки.

Загалом, міжнародне та національне регулювання діяльності ТНК у сфері прав людини та сталого розвитку демонструє тенденцію до посилення юридичної відповідальності, проте співіснування м'якого та жорсткого права створює правову невизначеність, яку необхідно подолати для забезпечення ефективного захисту прав людини та довкілля.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

3.1. Проблемні аспекти визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій

Сучасні глобалізаційні процеси вимагають детального аналізу правового статусу транснаціональних корпорацій, які, завдяки своїй економічній силі, все більше впливають на міжнародні відносини. Виявлені суттєві порушення прав людини з боку деяких транснаціональних корпорацій, серед яких використання дитячої праці, дискримінація певних категорій працівників і скидання токсичних відходів, зумовлюють нагальність дослідження проблематики правосуб'єктності ТНК, що частково регулюється міжнародними актами приналежними до «м'якого права» [68].

Концепція міжнародної правосуб'єктності, традиційно стосується держав та міжнародних організацій. Проте виникають труднощі її застосування щодо недержавних суб'єктів, таких як транснаціональні корпорації. Ця складність відображається в різних концептуальних підходах до розуміння міжнародної правової особистості ТНК [69].

Один з основних підходів - позитивістська перспектива, яка стверджує, що ТНК не можуть бути визнані суб'єктами міжнародного права, оскільки вони не отримали формального визнання від держав, які є основними суб'єктами, що надають правову суб'єктність [70]. Згідно з цією точкою зору, ТНК отримують будь-який потенційний міжнародний правовий статус від визнання держав, а без формального визнання з боку держав ТНК позбавлені міжнародної правової особистості [71]. Подібним чином, формалістичний підхід стверджує, що ТНК не мають прямих прав або обов'язків відповідно до міжнародного права, що виключає їх визнання як суб'єктів міжнародного права [72].

На противагу, широкомасштабна діяльність ТНК і її наслідки, особливо в таких сферах, як права людини та екологічні стандарти, виправдовують перегляд їх правового статусу, відповідно до реалістичного підходу [73]. Ця перспектива підкреслює практичні наслідки діяльності ТНК і пропонує, що їхній вплив на міжнародні справи виправдовує певний рівень міжнародного правового визнання, навіть якщо це не є повністю формалізованим. Клабберс зауважує, що правосуб'єктність не є порогом, який потрібно подолати, перш ніж суб'єкт може брати участь у міжнародних правових відносинах; натомість, коли суб'єкт починає брати участь, його можна корисно охарактеризувати як такий, що має певну міру міжнародної правосуб'єктності [74].

У наукових колах існують різні підходи до розуміння правосуб'єктності ТНК у міжнародному праві [75]. За одним з підходів, що був розроблений відомим американським вченим Ф. Джессапом, він пропонує виокремлювати транснаціональне право в самостійну правову систему, де основними суб'єктами є транснаціональні корпорації. Унікальність окремої правової системи транснаціонального права зумовлена тим, що вона має здатність функціонувати незалежно від національного та міжнародного права. Це пояснюється тим, що транснаціональне право регулює такі суспільні відносини, які або зовсім не охоплюються цими двома системами, або ж вони регулюються лише частково [76].

М. Макдугал і В. Фрідман також вважають, що ТНК можуть бути суб'єктами міжнародного права через їхню економічну могутність та вплив на світову політику, що інколи перевищує вплив окремих держав. Таким чином забезпечення визнання правосуб'єктності ТНК може бути здійснене через створення «квазіміжнародного права», в якому угоди між корпораціями та державами виступатимуть основними джерелами [77].

Більшість дослідників, що займаються вивченням міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій, об'єднані думкою, що наразі ТНК не є суб'єктами міжнародного публічного права [78]. Зокрема, О.В. Тарасов пояснює відсутність міжнародної правосуб'єктності транснаціональних

корпорацій тим, що ці суб'єкти господарювання складаються з кількох юридичних осіб, які діють відповідно до норм національного законодавства держави, на території якої вони провадять свою господарську діяльність [79].

На практиці, позиція про відсутність міжнародної правосуб'єктності ТНК підтверджується рішеннями Міжнародного суду ООН, де захист інтересів ТНК здійснюється опосередковано через дипломатичний захист державами своїх громадян [80], як у справі *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited Case* [81].

Країни перебування зазвичай регулюють діяльність дочірніх компаній транснаціональної корпорації відповідно до внутрішньодержавного законодавства, зокрема закони що регулюють інвестиційну діяльність. Однак завдяки своїй організаційній структурі, ТНК можуть уникати правового регулювання, що не є сприятливим для їх діяльності, що робить національне законодавство не достатньо ефективним для їх регулювання [82].

Для вирішення проблеми правосуб'єктності ТНК пропонується кілька шляхів. Одним із можливих рішень є розробка міжнародних договорів чи угод, спеціально призначених для надання ТНК певних прав та обов'язків відповідно до міжнародного права. Також важливо створити міжнародні механізми контролю та відповідальності ТНК за порушення прав людини та інших міжнародних норм. Прийняття таких норм та механізмів може відбуватися шляхом співпраці між державами та міжнародними організаціями, а також за участю самих корпорацій, які бажають набути міжнародної правосуб'єктності [83].

Наприклад, внаслідок створення регуляторних органів для контролю за діяльністю ТНК можна забезпечити відповідність ТНК глобальним нормам і захисту публічних інтересів. ЄСПЛ відіграє певну роль у визнанні прав корпорацій за певних обставин [84]. Наприклад, у справі *Agrotexim and others v. Greece* [85] суд визнав, що корпорації можуть подавати індивідуальні заяви згідно з Європейською конвенцією з прав людини, якщо вони фактично не можуть здійснювати захист прав за допомогою національних правозахисних

механізмів, а отже принаймні в контексті ЄКПЛ ТНК здобули певні права, хоча це не еквівалентом повної міжнародної правосуб'єктності [86].

3.2. Проблемні аспекти корпоративної відповідальності ТНК у сфері екологічної стійкості та корпоративного управління

Проблемні аспекти корпоративної відповідальності транснаціональних корпорацій у сфері екологічної стійкості та корпоративного управління відображають системні суперечності між економічними інтересами глобального бізнесу та публічними інтересами сталого розвитку. Хоча ТНК мають значний потенціал для підтримки екологічних ініціатив і трансформації моделей споживання та виробництва, реальна практика корпоративного управління часто демонструє фрагментарність зобов'язань, поверхневність підходів до звітності та мінімальну відповідальність за порушення, що завдають довготривалої шкоди довкіллю.

Ключова проблема полягає у добровільному характері більшості міжнародних стандартів корпоративної відповідальності, таких як Керівні принципи ООН з бізнесу і прав людини, Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств та Цілей сталого розвитку. Відсутність обов'язкового правового статусу цих актів дає можливість ТНК інтерпретувати принципи на власний розсуд або обмежуватись формальними діями у сфері екологічного комплаєнсу. Це особливо помітно у випадках, коли компанії мають складну корпоративну структуру з дочірніми підприємствами в юрисдикціях із низьким рівнем правового регулювання або контролю з боку держави. Такий поділ відповідальності унеможлиблює ефективне притягнення материнських компаній до відповідальності за екологічні порушення, здійснені їхніми філіями, навіть якщо останні діяли під прямим або непрямим контролем центру.

Ще один суттєвий аспект проблемності корпоративної відповідальності ТНК полягає у непрозорості екологічної звітності. Хоча більшість ТНК сьогодні публікують нефінансову інформацію у формах ESG-звітності, ця інформація

часто не відповідає принципам верифікованості, порівнюваності та матеріальності. Наприклад, відсутність уніфікованих стандартів оцінки викидів парникових газів, використання ресурсів або впливу на біорізноманіття дозволяє компаніям застосовувати селективні методики розрахунків та формувати сприятливий імідж при відсутності реального прогресу. Деякі компанії навіть вдаються до практики «greenwashing» - маніпуляції екологічною риторикою без зміни реальних виробничих підходів. При цьому навіть наявність внутрішніх політик екологічної відповідальності не гарантує дотримання цільових показників через слабкі механізми контролю з боку акціонерів та громадськості.

Криза корпоративного управління у сфері екології також проявляється у конфлікті між короткостроковими прибутковими інтересами акціонерів і довгостроковими цілями сталого розвитку. Попри поширення концепцій stakeholder capitalism, коли інтереси усіх заінтересованих сторін - включаючи громади, працівників та екосистеми - повинні враховуватись при ухваленні управлінських рішень, корпоративна практика залишається зорієнтованою на максимізацію вартості для акціонерів. Це породжує ситуації, коли рішення, що прямо або опосередковано ведуть до деградації довкілля (наприклад, розширення видобутку природних ресурсів або реалізація інфраструктурних проєктів у вразливих екосистемах), виправдовуються економічною доцільністю та відсутністю прямої правової заборони.

Наявність законодавчого вакууму у більшості юрисдикцій щодо обов'язкових екологічних стандартів корпоративного управління створює ще одну проблему - відсутність механізмів санкцій за недотримання стандартів сталого розвитку. Прийняття директиви ЄС про корпоративну належну обачність має потенціал змінити ситуацію шляхом запровадження обов'язкових вимог до екологічного управління, звітності та відповідальності. Проте застосування таких механізмів у глобальному масштабі стикається з численними викликами, включаючи політичний спротив у державах, які є приймаючими країнами для ТНК, а також небажання компаній надавати інформацію про свої ланцюги постачання, які часто є джерелом найбільшої шкоди довкіллю.

Таким чином, проблемні аспекти корпоративної відповідальності ТНК у сфері екологічної стійкості та управління не зводяться лише до відсутності ефективного регулювання. Вони вкорінені у структурних дисбалансах глобальної економіки, асиметрії інформації між компаніями і суспільством, а також у суперечності між логікою прибутковості та цілями довгострокового виживання людства [Додаток 2].

3.3. Проблемні аспекти механізмів відповідальності ТНК за порушення прав людини

Проблемні аспекти механізмів відповідальності ТНК за порушення прав людини залишаються однією з найскладніших і найменш врегульованих сфер сучасного міжнародного права. Незважаючи на зростання уваги до теми корпоративної відповідальності за дотримання прав людини, зокрема після ухвалення Керівних принципів ООН з бізнесу і прав людини у 2011 році, фактична імплементація механізмів притягнення ТНК до відповідальності залишається обмеженою, нерівномірною та переважно декларативною.

Насамперед, фундаментальною проблемою є відсутність чітко визначеного обов'язку ТНК дотримуватись прав людини як суб'єктів міжнародного права. Міжнародне право традиційно адресує обов'язки державам, а не приватним компаніям, у зв'язку з чим ТНК фактично залишаються поза прямою дією міжнародних механізмів відповідальності. Більшість порушень прав людини, пов'язаних з діяльністю ТНК, особливо в державах з обмеженою правовою системою чи у зонах конфлікту, не супроводжуються ефективним слідством, судовими провадженнями або відшкодуванням шкоди [87]. При цьому національні судові системи країн, де розташовані головні офіси ТНК, як правило, демонструють небажання розширювати юрисдикцію на порушення, вчинені за кордоном, посилаючись на доктрини корпоративної автономії та відсутності прямого контролю материнської компанії над дочірніми структурами.

Існуючі механізми відповідальності – як судові, так і позасудові – мають істотні обмеження з погляду доступності, ефективності та обов’язковості. Так, процедури, пов’язані з Національними контактними пунктами ОЕСР, хоч і дають можливість ініціювати діалог щодо порушення Керівних принципів ОЕСР, не є юридично зобов’язувальними та не передбачають санкцій або обов’язкового відшкодування шкоди. Подібні інструменти виконують більше медіаційну функцію, ніж правозастосовчу. Також механізми корпоративного омбудсмена, внутрішні системи скарг чи незалежні аудити, хоч і можуть бути ефективними на початковому етапі виявлення проблем, загалом залежать від доброї волі самих корпорацій і не гарантують потерпілим ані належного розгляду, ані репарацій.

Іншою ключовою проблемою є системна асиметрія сили між ТНК та постраждалими, що зумовлює обмежений доступ жертв до правосуддя. Висока вартість судових процесів, тривалість розгляду справ, складність доведення прямого причинно-наслідкового зв’язку між діями ТНК та порушенням прав – все це створює бар’єри, які часто є нездоланими для громад, які зазнали шкоди. Ці обставини посилюються у контексті корпоративних дій в умовах недемократичних режимів, де держава не виконує належно своїх зобов’язань щодо захисту прав людини або навіть співпрацює з корпораціями у придушенні опору місцевих громад. Таким чином, потенційні потерпілі опиняються у «сірій зоні» правового вакууму, коли ні державні механізми, ні корпоративні ініціативи не забезпечують ефективного захисту.

Проблеми також виникають на рівні визначення стандартів належної обачності у сфері прав людини (human rights due diligence). Хоча останніми роками набуває розвитку концепція обов’язкової звітності компаній про ризики порушень прав людини у ланцюгах постачання, її реалізація відзначається фрагментарністю та невизначеністю критеріїв оцінки. Більшість нормативних актів мають територіальні та галузеві обмеження. Наприклад, навіть такі прогресивні законодавчі ініціативи, як Закон про ланцюги постачання Німеччини, не охоплюють малих субпідрядників або не передбачають

повноцінної юридичної відповідальності компаній за порушення прав третіх осіб у їхній економічній сфері впливу.

Не менш суттєвою є проблема обмеженого міжнародного консенсусу щодо правових зобов'язань ТНК. Попри ініціативи щодо прийняття обов'язкового міжнародного договору з питань бізнесу і прав людини в межах Ради ООН з прав людини, багато держав, особливо тих, де розташовані штаб-квартири впливових корпорацій, чинять опір закріпленню обов'язкових норм. Це пояснюється прагненням уникнути обмежень для національних компаній у глобальній конкуренції та страхом втрати інвестиційної привабливості. У результаті створення універсального обов'язкового механізму відповідальності ТНК за порушення прав людини залишається на рівні проєкту, без реальної перспективи запровадження у найближчому майбутньому.

Таким чином, наявні механізми відповідальності ТНК за порушення прав людини не забезпечують належного захисту прав осіб, що постраждали від їхньої діяльності. Відсутність юридично зобов'язувальних міжнародних норм, нерівність доступу до правосуддя, обмеженість юрисдикційних механізмів і переважання добровільних ініціатив створюють умови для безкарності та системного ігнорування корпоративного впливу на права людини.

Висновки до Розділу 3

Питання міжнародної правосуб'єктності ТНК залишається невирішеним через відсутність формального визнання їх як суб'єктів міжнародного права. Хоча позитивістські та формалістичні підходи заперечують можливість визнання ТНК як суб'єктів, реалістичний підхід пропонує перегляд їхнього статусу з огляду на значний вплив ТНК на міжнародні відносини. Пропонується розробка міжнародних договорів, які б надавали ТНК певні права та обов'язки, а також створення механізмів контролю та відповідальності за порушення прав людини.

Корпоративна відповідальність ТНК у сфері екологічної стійкості стикається з проблемами добровільного характеру міжнародних стандартів, непрозорості екологічної звітності та конфлікту між короткостроковими прибутковими інтересами акціонерів і довгостроковими цілями сталого розвитку. Відсутність обов'язкових екологічних стандартів і механізмів санкцій ускладнює притягнення ТНК до відповідальності за екологічні порушення.

Механізми відповідальності ТНК за порушення прав людини залишаються недостатньо ефективними через відсутність чітко визначених обов'язків ТНК, обмежену доступність судових і позасудових механізмів, а також асиметрію сили між ТНК та постраждалими. Відсутність міжнародного консенсусу щодо правових зобов'язань ТНК ускладнює створення обов'язкового міжнародного механізму відповідальності.

Таким чином, проведене у Розділі 3, дослідження підкреслює необхідність переосмислення міжнародно-правових підходів до регулювання діяльності ТНК, створення обов'язкових стандартів належної обачності та зміцнення національних правових систем для ефективного реагування на транснаціональні порушення, що вимагає співпраці між державами, міжнародними організаціями та самими корпораціями для забезпечення відповідності глобальним нормам і захисту публічних інтересів.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідаючи на наше дослідницьке запитання, ми можемо дійти до висновку, що проведене дослідження засвідчило складність та багатогранність міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, зокрема в аспектах прав людини, екологічної стійкості та корпоративного управління. Незважаючи на зростання впливу ТНК на глобальні процеси, міжнародне право досі не виробило універсального обов'язкового інструменту, який би системно регламентував їхню діяльність. Існуюча нормативна база сформована переважно рекомендаційними актами, що, хоча й визначають ключові стандарти поведінки, не забезпечують належної правозастосовної сили.

Аналіз міжнародних механізмів показав, що чинна система поєднує елементи жорсткого та м'якого права, створюючи правову невизначеність щодо обов'язковості дотримання ТНК певних норм. Попри зусилля окремих держав та міжнародних організацій щодо імплементації стандартів належної обачності, більшість механізмів залишається неефективною у разі порушення прав людини або шкоди довкіллю, що обумовлено як добровільним характером зобов'язань, так і складністю юрисдикційного та процесуального забезпечення відповідальності.

У цьому контексті актуальним залишається питання міжнародної правосуб'єктності ТНК. Їх фактична здатність впливати на міжнародні правовідносини не супроводжується формальним визнанням юридичного статусу в системі міжнародного публічного права, що ускладнює побудову ефективної системи обов'язкових зобов'язань та санкцій.

Корпоративна відповідальність ТНК, зокрема в екологічній сфері, натрапляє на бар'єри у вигляді короткострокової орієнтації на прибутковість, відсутності зобов'язуючих норм, недосконалості екологічної звітності та брак санкційних механізмів. У сфері захисту прав людини значні виклики створює асиметрія сили між корпораціями та постраждалими, а також відсутність

загальнообов'язкового інструменту правового захисту постраждалих на міжнародному рівні.

Відповідаючи на дослідницьке питання, слід зазначити: наявна система міжнародно-правового регулювання діяльності ТНК є недостатньо цілісною, а її фрагментарність, добровільний характер ключових стандартів і обмежена ефективність механізмів відповідальності створюють реальні ризики для дотримання прав людини, забезпечення екологічної безпеки та справедливого глобального врядування. Водночас дослідження засвідчує наявність позитивних тенденцій: розвиток законодавства окремих держав, поява обов'язкових норм щодо належної обачності, активізація інституційної співпраці у межах ООН та ЄС, які свідчать про потенціал системного оновлення міжнародного правового режиму функціонування ТНК.

Таким чином, удосконалення міжнародно-правового регулювання діяльності ТНК вимагає переходу від рекомендаційних норм до створення комплексного юридично зобов'язуючого інструменту, формалізації правосуб'єктності ТНК у визначених сферах, зміцнення національних правових систем і посилення глобального моніторингу з боку міжнародних організацій. Лише за умови поєднання зусиль держав, міжнародних структур та самих корпорацій можна забезпечити баланс між економічною свободою та публічним інтересом у глобальному правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давидова І.О., Величко К.Ю., Печенка О.І. (2018). Транснаціональні корпорації. Видавництво «Форт». 175с. [Електронний доступ]: <https://kpdі.edu.ua/biblioteka/Г/Транснаціональні%20корпорації%20%20%20Давидова%20І.О..pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
2. Опанасенко Л.О. (2019). Теоретичні засади регулювання діяльності транснаціональних компаній. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. Вип. 2(75). ст. 7-10. [Електронний доступ]: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bb94186-0a1d-47b5-adeb-0748c51f6db0/content> (дата звернення: 03.05.2025)
3. Лимонова Е., Архіпова К. (2014). Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 1 (16). С. 93—101. [Електронний доступ]: ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1f23e50-b941-42c6-9614-4e187adaaaaff/content (дата звернення: 03.05.2025)
4. OECD (2024). Declaration on International Investment and Multinational Enterprises. OECD/LEGAL/0144. [Електронний доступ]: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/241/241.en.pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
5. Програма розвитку ООН (2022). Бізнес та права людини в Україні як умова та рушій сталого розвитку у контексті впровадження Керівних Принципів ООН з питань бізнесу та прав людини в Україні. [Електронний доступ]: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/UNDP-UA-BHRRReport-UKR.pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
6. Anderson, Rachel J. (2017). Theoretical approaches to global regulation of transnational corporations. *Research Handbook on Transnational Corporations*. [2017] ELECD 247. [Електронний доступ]: <https://doi.org/10.4337/9781783476916.00010> (дата звернення: 03.05.2025)

7. OECD (2023). Revised Declaration on International Investment and Multinational Enterprises. *OECD Publishing*. [Електронний доступ]: [https://one.oecd.org/document/DAF/INV/ICD\(2023\)1/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/INV/ICD(2023)1/FINAL/en/pdf) (дата звернення: 03.05.2025)
8. Чумак Н. Досвід регулювання діяльності ТНК. [Електронний доступ]: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/1d02b538-6986-4992-aadc-441a9b84d76b/content> (дата звернення: 03.05.2025)
9. OECD (2023). Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct. *OECD Publishing*. [Електронний доступ]: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises-on-responsible-business-conduct_a0b49990/81f92357-en.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
10. Дахно І.І. (2009). Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 304 с. [Електронний доступ]: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/25-Mignar_ekon-provo-Dahno.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
11. UN. General Assembly (1975). Charter of Economic Rights and Duties of States. GA Res. 3281(XXIX), UN GAOR, 29th Sess., Supp. No. 31 (1974) 50. [Електронний доступ]: https://digitallibrary.un.org/record/190150/files/A_RES_3281%28XXIX%29-EN.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
12. ECOSOC (1988). Adoption of the agenda and other organizational matters. *Code of Conduct on Transnational Corporations*. р.4. [Електронний доступ]: https://digitallibrary.un.org/record/159031/files/E_1988_39_Add-1-EN.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
13. Шобат Р.Д., Плахотнюк Н.В. (2017). Питання міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. *Порівняльно-аналітичне право*. №5. ст.404-407. [Електронний доступ]: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/525872.pdf> (дата звернення: 03.05.2025)

14. Trofimov B., Shevchuk N. (2020). On the problem of the definition of the personal law of transnational corporations. *International law almanac*. № 24. С. 51–58. [Електронний доступ]: <https://doi.org/10.32841/ila.2020.24.07> (дата звернення: 03.05.2025)
15. UNCTAD (1980). Set of Principles and Rules on Competition: the Set of Multilaterally Agreed Equitable Principles and Rules for the Control of Restrictive Business Practices. TD/RBP/CONF/10/Rev.2. [Електронний доступ]: <https://digitallibrary.un.org/record/432136?ln=ru&v=pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
16. The ten principles. UN global compact. Homepage. *UN Global Compact*. [Електронний доступ]: <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> (дата звернення: 03.05.2025)
17. Гончарова Ю., Удовенко М. (2021). Регулювання діяльності транснаціональних корпорацій: еволюція пріоритетів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. №4. [Електронний доступ]: [http://zt.knute.edu.ua/files/2021/04\(117\)/3.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2021/04(117)/3.pdf) (дата звернення: 03.05.2025)
18. United Nations (2017). *United Nations Global Compact Progress Report: Business Solutions to sustainable development*. [Електронний доступ]: <https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/publications%2FUN+Impact+Brochure+Concept-FINAL.pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
19. UN General Assembly (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1.
20. Radu Mares (2022). Regulating transnational corporations at the UN: The negotiations of a treaty on business and human rights. *Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law*. [Електронний доступ]: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4032615> (дата звернення: 03.05.2025)
21. United Nations Framework Convention on Climate Change (2015). The Paris agreement. *Paris Climate Change Conference*. [Електронний доступ]: <https://unfccc.int/documents/184656> (дата звернення: 03.05.2025)

22. General Assembly of the United Nations (2005). The United Nations Convention against Corruption. *The Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption*. [Электронный доступ]: <https://uncaccoalition.org/the-uncac/united-nations-convention-against-corruption/> (дата звернения: 03.05.2025)
23. Human Rights Council (2019). Gender dimensions of the Guiding Principles on Business and Human Rights. *Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*. A/HRC/41/43. [Электронный доступ]: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/146/08/pdf/g1914608.pdf?token=UtnEP71xsK5wZ6QvQO&fe=true> (дата звернения: 03.05.2025)
24. UNPD (2019). Gender Dimensions of the Guiding Principles on Business and Human rights. [Электронный доступ]: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/BookletGenderDimensionsGuidingPrinciples.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
25. OECD (2019). Workshop on responsible business conduct and gender: Chair's summary. pp. 5–6.
26. Emilie C. Schwarz (2020). Human vs. Machine: A Framework of Responsibilities and Duties of Transnational Corporations for Respecting Human Rights in the Use of Artificial Intelligence. *Columbia Journal of Transnational Law*. [Электронный доступ]: <https://static1.squarespace.com/static/5daf8b1ab45413657badbc03/t/5e3b8d70ecfd7d135ecb1ab3/1580961137777/%28i%29+Schwarz+%2858-1%29.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
27. The Economist (2018). Non-tech businesses are beginning to use artificial intelligence at scale. *AI-spy: Artificial intelligence in the workplace*. Mar. 31 [Электронный доступ]: <https://www.economist.com/special-report/2018/03/31/non-tech-businesses-are-beginning-to-use-artificial-intelligence-at-scale> (дата звернения: 03.05.2025)

28. Lottie Lane (2023): Artificial Intelligence and Human Rights: Corporate Responsibility in AI Governance Initiatives, *Nordic Journal of Human Rights*. [Електронний доступ]: <https://doi.org/10.1080/18918131.2022.2137288> (дата звернення: 03.05.2025)
29. Isabel Pedersen (2019). Multinational Corporations, AI, and Geopolitical Influence. *A Policy Brief*. [Електронний доступ]: https://www.researchgate.net/publication/333115120_Multinational_Corporations_A_I_and_Geopolitical_Influence_A_Policy_Brief (дата звернення: 03.05.2025)
30. Кметик Х.В. (2009). Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом ЄС. *Вісник Академії адвокатури України*. № 1 (14). С. 203–209. [Електронний доступ]: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vaau_2009_1_34.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
31. Чеху Орхан (2012). Визначення поняття «транснаціональні корпорації». *Наукові праці МАУП*, 2012, вип. 4(35), с. 195–199 [Електронний доступ]: https://journals.maup.com.ua/journal/35_2012/11.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
32. Транснаціональні компанії: правове регулювання і колективні договори (2013). Профспілкові ВІСТІ. №13 (1254). [Електронний доступ]: <http://www.psv.org.ua/arts/suspilstvo/view-492.html> (дата звернення: 03.05.2025)
33. Grosse, R. (1983). The Andean Foreign Investment Code's Impact on Multinational Enterprises. *Journal of International Business Studies*. 14(3), 121–133. [Електронний доступ]: <http://www.jstor.org/stable/154694> (дата звернення: 03.05.2025)
34. Council Directive (EC) 2022/2464 of 14 December 2022 amending Regulation (EU) 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. *Official Journal of the European Union*. OJ L 322. [Електронний доступ]: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj/eng> (дата звернення: 03.05.2025)

35. Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards. *Official Journal of the European Union*. OJ L, 2023/2772. [Електронний доступ]: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2023/2772/oj/eng (дата звернення: 03.05.2025)
36. Council Regulation (EU) 2020/852 of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. *Official Journal of the European Union*. OJ L 198. [Електронний доступ]: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/852/oj/eng> (дата звернення: 03.05.2025)
37. Council Directive (EU) 2024/1760 of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. *Official Journal of the European Union*. OJ L, 2024/1760. [Електронний доступ]: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj/eng> (дата звернення: 03.05.2025)
38. Шульга Д.В. (2022). Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних компаній. *Національний авіаційний університет*. [Електронний доступ]: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55504/1/Диплом%20Шульга%20Д.В..pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
39. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. №984_011 [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.05.2025)
40. Simakhova, Anastasiia. (2022). Post-War Socialization of the Economy: Ukrainian and European Security. Challenges to national defence in contemporary geopolitical situation. 2022. 71-75. 10.47459/cndcgs.2022.9.
41. Сімахова А. О., Юрчук К. Ю. (2024). Оцінка впливу діяльності ТНК на країни, що розвиваються. *Економіка, управління та адміністрування*. № 3(109). С. 48–52. [Електронний ресурс]: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-3\(109\)-48-52](https://doi.org/10.26642/ema-2024-3(109)-48-52) (дата звернення: 03.05.2025)

42. Miguel J. Taboada Calatayud, Jesús Campo Candelas & Patricia Pérez Fernández (2008). The Accountability of Multinational Corporations for Human Rights' Violations. *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*. no. 64/65. pp. 171-186. [Электронный доступ]: <https://corteidh.or.cr/tablas/r26745.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
43. Human Rights Council (2008). Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights. *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*. UN Doc. A/HRC/8/5. [Электронный доступ]: <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/reports-and-materials/Ruggie-report-7-Apr-2008.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
44. Erik Söderlund (2018). Transnational Corporations and Human Rights. Master's Thesis in Public International Law. *Uppsala Universitet*. [Электронный доступ]: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1255683/FULLTEXT01.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
45. Human Rights Watch. (2011). *UN Human Rights Council: Weak stance on business standards*.
46. Susanne Prochazka (2015). «Did You Ever Expect a Corporation to Have a Conscience?»: Human Rights Obligations of Transnational Corporations. QMHRR 2(1). [Электронный доступ]: <https://www.qmul.ac.uk/law/humanrights/media/humanrights/news/hrlr/2015/Prochazka-2015-2-QMHRR-84.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
47. CETIM (2005). Transnational Corporations and Human Rights. [Электронный доступ]: <https://www.cetim.ch/wp-content/uploads/Transnational-corporation-and-human-rights.pdf> (дата звернения: 03.05.2025)
48. Beth Stephens (2009). The Amorality of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. *Berkeley Journal International Law*. [Электронный доступ]: <https://ssrn.com/abstract=2621770> (дата звернения: 03.05.2025)

49. Baumann-Pauly, Posner, M. (2016). «Making the Business Case for Human Rights: an Assessment», in *Business and Human Rights – From Principle to Practice*. pp. 11-22. *Routledge*. p. 12.
50. Projeto de Lei nº 412 de 2022. Regulamenta o Mercado Brasileiro de Redução de Emissões (MBRE), previsto pela Lei nº 12.187, de 29 de dezembro de 2009, e altera as Leis nºs 11.284, de 2 de março de 2006. 12.187 de 29 de dezembro de 2009. e 13.493 de 17 de outubro de 2017. [Електронний доступ]: <https://www25.senado.leg.br/web/atividade/materias/-/materia/151967> (дата звернення: 03.05.2025)
51. Projeto de Lei nº 4363 de 2021. Institui o Selo Nacional ASG, conferido as empresas que investem em ações e projetos de motivação ambiental, social e de governança. [Електронний доступ]: https://www25.senado.leg.br/web/atividade/materias/-/materia/151202?trk=public_post_comment-text (дата звернення: 03.05.2025)
52. Projeto de Lei nº 2159 de 2021. Dispõe sobre o licenciamento ambiental; regulamenta o inciso IV do § 1º do art. 225 da Constituição Federal. altera as Leis nºs 9.605, de 12 de fevereiro de 1998, e 9.985, de 18 de julho de 2000. revoga dispositivo da Lei nº 7.661, de 16 de maio de 1988. e dá outras providências. [Електронний доступ]: <https://www25.senado.leg.br/web/atividade/materias/-/materia/148785> (дата звернення: 03.05.2025)
53. Equator Principles (2020). *EP4*. [Електронний доступ]: https://equator-principles.com/app/uploads/The-Equator-Principles_EP4_July2020.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
54. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. Верховна Рада України [Електронний доступ]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.05.2025)
55. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021: станом на 24.03.2021. Президент України

[Електронний доступ]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 03.05.2025)

56. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII: станом на 16.09.2014. Верховна Рада України [Електронний доступ]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 03.05.2025)

57. République Française (2017) *Loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre*. Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000034290626> (дата звернення: 03.05.2025)

58. Bundesrepublik Deutschland (2021) *Gesetz über die unternehmerischen Sorgfaltspflichten in Lieferketten (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz)*. [Електронний доступ]: <https://www.gesetze-im-internet.de/lksg/BJNR295910021.html> (дата звернення: 03.05.2025)

59. US District Court for the Eastern District of New York - 577 F. Supp. 860 (E.D.N.Y. 1984) January 10, 1984. [Електронний доступ]: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/577/860/1496989/> (дата звернення: 03.05.2025)

60. 28 U.S. Code § 1350. Alien's action for tort. *The 1st United States Congress*. [Електронний доступ]: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1350> (дата звернення: 03.05.2025)

61. Tribunal Judiciaire de Nanterre (2021) *Notre Affaire à Tous and Others v. Total, Nanterre Court, France*. [Електронний доступ]: https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2020/20200130_NA_judgment-1.pdf (дата звернення: 03.05.2025)

62. Supreme Court of the United Kingdom (2019) *Vedanta Resources Plc v. Lungowe*. UKSC 20. [Електронний доступ]: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2017-0185> (дата звернення: 03.05.2025)

63. Supreme Court of the United States (2013) *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum*, 569 U.S. 108. [Електронний доступ]: <https://www.oyez.org/cases/2011/10-1491> (дата звернення: 03.05.2025)
64. The Hague District Court (2021) *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc*, *ECLI:NL:RBDHA:2021:5339*. [Електронний доступ]: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2024:2100&showbutton=true&keyword=ECLI%253aNL%253aGHDHA%253a2024%253a2100&idx=1> (дата звернення: 03.05.2025)
65. S.P. Sethi, John Gerard Ruggie. (2014). Just Business: Multinational Corporations and Human Rights. *J Bus Ethics* 123, 361–362. [Електронний доступ]: <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2198-4> (дата звернення: 03.05.2025)
66. S. Deva, D. Bilchitz (2013). Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect? *Cambridge University Press*. [Електронний доступ]: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139568333> (дата звернення: 03.05.2025)
67. Lorna McGregor (2015). Alternative Dispute Resolution and Human Rights: Developing a Rights-Based Approach through the ECHR. *The European Journal of International Law* Vol. 26 no. 3. [Електронний доступ]: doi:10.1093/ejil/chv039 (дата звернення: 03.05.2025)
68. Толстенко Ю.О., Головка Є.О. (2018). До проблеми міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 48. Том 2 [Електронний ресурс]: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34446/1/ДО%20ПРОБЛЕМИ%20МІЖНАРОДНОЇ.pdf> (дата звернення: 03.05.2025)
69. BUREŠ, Pavel (2022). International Legal Personality of Transnational Corporations - Any Chance for the Theoretical Shift with Respect to a Legally Binding Instrument on Human Rights and TNCs? *International and Comparative Law Review*. vol. 22. no. 2. pp. 139–151.

70. Russell Miller (2008). Paradoxes of Personality: Transnational Corporations, Non-Governmental Organizations and Human Rights in International Law. *Washington & Lee Legal Studies Paper* No. 2012-2. [Електронний доступ]: <https://ssrn.com/abstract=1996716> (дата звернення: 03.05.2025)
71. Jan Wouters, Anna-Luise Chané (2013). Multinational Corporations in International Law. *SSRN Electronic Journal*. [Електронний доступ]: https://www.researchgate.net/publication/272241501_Multinational_Corporations_in_International_Law. (дата звернення: 03.05.2025)
72. Rinwigati, Patricia. (2019). The Legal Position Of Multinational Corporation In International Law. *Jurnal Hukum & Pembangunan*. 49. 376. [Електронний доступ]: 10.21143/jhp.vol49.no2.2009. (дата звернення: 03.05.2025)
73. Kordoš, Marcel & Vojtovic, Sergej. (2016). Transnational Corporations in the Global World Economic Environment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 230. [Електронний доступ]: 10.1016/j.sbspro.2016.09.019. (дата звернення: 03.05.2025)
74. KLABBERS, Jan (2009). An Introduction to International Institutional Law. 2nd ed. *Cambridge University Press*. p. 52. [Електронний доступ]: https://assets.cambridge.org/97805215/16204/frontmatter/9780521516204_frontmatter.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
75. A. C. Cutler (2009). Constituting Capitalism: Corporations, Law, and Private Transnational Governance. *St Antony's International Review*. 5(1), 99–115. [Електронний доступ]: <http://www.jstor.org/stable/26227140> (дата звернення: 03.05.2025)
76. Делінський О.А. (2012). Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій: специфіка та перспективи. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. Складу*. Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 410–412. [Електронний ресурс]: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4251a574-9805-48e2-b0e4-2a8e0b7971ed/content> (дата звернення: 03.05.2025)
77. Буткевич В. Г. (2002). Міжнародне право. *Основи теорії*. К.: Либідь. 605 с.

78. Suppa, A. & Bureš, P. (2020). Can Multinational Corporations be responsible for human rights violation of its outsourcee company? Response of national or international law?. *International and Comparative Law Review*, 20(1), 2020. 153-179. [Електронний ресурс]: <https://doi.org/10.2478/iclr-2020-0007> (дата звернення: 03.05.2025)
79. Тарасов О.В. (2015). Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: автореф. дис. докт. юр. наук: спец. 12.00.11 «міжнародне право». Харків: *НЮУ імені Я. Мудрого*. 43 с. [Електронний ресурс]: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7010> (дата звернення: 03.05.2025)
80. Кметик Х.В. (2009). Практика міжнародного права у становленні правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. *Вісник Академії адвокатури України*. № 3. С. 136–143.
81. Barcelona Traction (Belg. v. Spain), 1970 I.C.J. 3 (Judgment of Feb. 5)
82. Katayoon Beshkardana, Faraz Shahlaei (2024). Non-State Actors for Profit: Revisiting Transnational Corporations' Personhood and Responsibility under International Law. 44 *Nw. J. Int'l L. & Bus.* 249. [Електронний ресурс]: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol44/iss2/2> (дата звернення: 03.05.2025)
83. Суц О.П. (2023). Особливості правового становища транснаціональних корпорацій. *Наука і техніка сьогодні*. № 3(17). [Електронний доступ]: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3\(17\)-62-71](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-62-71)(дата звернення: 03.05.2025)
84. Clapham, Andrew (2006). Human Rights Obligations of Non-State Actors. *Oxford University Press*. pp. 81-82.
85. European Court of Human Rights. Agrotexim and Others vs. Greece. Judgment of 24 October 1995. Case number 15/1994/462/543. para. 60. [Електронний доступ]: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57951> (дата звернення: 03.05.2025)
86. Dal Ri Júnior, A., & Bastos Calazans, E. L. (2018). Transnational Corporations Subjectivity Based on the Criteria of the Bernadotte Case and the Traditional International Law Doctrine. *Anuario Mexicano De Derecho Internacional*. 1(18), 155–

189. [Електронний доступ]: <https://revistas.juridicas.unam.mx/index.php/derecho-internacional/article/view/12099/13783> (дата звернення: 03.05.2025)
87. Олена Уварова, Марина Саприкіна (2023). Відповідальна поведінка бізнесу в часи війни в Україні. Дослідження контексту. *Програма розвитку ООН*. [Електронний доступ]: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/undp-ua-rezume_vidpovidalna_povedinka_biznesu_v_chasi_viini_v_ukraini.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
88. Kathryn Gordon & Maiko Miyake (2000). «Deciphering Codes of Corporate Conduct». *OECD Directorate for Fin., Fiscal & Enter. Affairs*. Working Paper on International Investment No. 1999/2 (2000).
89. Paul Kenneth Kinyua (2009). *The Accountability of Multinational Corporations for Human Rights Violations: A Critical Analysis of Select Mechanisms and Their Potential to Protect Economic, Social and Cultural Rights in Developing Countries*. UNICAF & Unicaf University. [Електронний доступ]: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1599842> (дата звернення: 03.05.2025)
90. United Nations (2011) *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework*. Geneva: United Nations Human Rights Office of the High Commissioner.
91. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2011) *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. Paris: OECD Publishing.
92. European Commission (2023) *Directive on Corporate Sustainability Due Diligence (CSDDD)*. Brussels: European Commission. Available at: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 03.05.2025)
93. United Nations (2015) *Paris Agreement*. Available at: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement> (дата звернення: 03.05.2025)
94. United Nations (2004) *United Nations Convention Against Corruption (UNCAC)*. New York: United Nations Office on Drugs and Crime. Available at: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf (дата звернення: 03.05.2025)

95. Transparency International (n.d.) *Reports on Corruption Risks in Multinational Corporations*. Available at: <https://www.transparency.org> (дата звернення: 03.05.2025)
96. Marx, A. (2025) «The European Union's Directive on corporate sustainability development due diligence: an institutional design effectiveness analysis», *Journal of Environmental Policy & Planning*, pp. 1–14. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1523908X.2025.2451698#:~:text=This%20analysis%20compares%20the%20CSDDD%20to%20nine%20other,to%20the%20Directive%20during%20the%20negotiations%20%28within-case%20analysis%29> (дата звернення: 03.05.2025)
97. OECD (2025). Declaration on Promoting and Enabling Responsible Business Conduct in the Global Economy. OECD Legal instruments. OECD/LEGAL/0489. [Електронний доступ]: <https://legalinstruments.oecd.org/api/print?ids=701&lang=en> (дата звернення: 03.05.2025)
98. OECD (2023). Increasing impact, addressing challenges: A year in review of National Contact Points for Responsible Business Conduct. 2023 Annual Report on NCP Activity. [Електронний доступ]: oecd.org/content/dam/oecd/en/networks/national-contact-points/OECD-2023-Annual-Report-on-NCP-Activity.pdf/jcr_content/renditions/original/OECD-2023-Annual-Report-on-NCP-Activity.pdf (дата звернення: 03.05.2025)
99. Decreto Nº 11.772, de 9 de Novembro De 2023. Institui o Grupo de Trabalho Interministerial para a elaboração de proposta da Política Nacional de Direitos Humanos e Empresas. [Електронний доступ]: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2023-2026/2023/decreto/D11772.htm (дата звернення: 03.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток 1 Таблиця оцінки застосування механізмів звітності, корпоративної відповідальності та правових санкцій за недотримання стандартів сталого розвитку

Критерій аналізу	UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs)	OECD Guidelines for Multinational Enterprises	EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)	Українське законодавство
Механізми звітності	Добровільні нефінансові звіти (UNGPs Reporting Framework) без прямих правових зобов'язань. Компанії можуть розкривати інформацію про свої заходи щодо прав людини, але це не є обов'язковим	Добровільне розкриття нефінансової інформації про корпоративну відповідальність. Рекомендовано звітувати про вплив на довкілля, права людини, антикорупційні заходи	Обов'язкове звітування щодо заходів сталого розвитку та корпоративної відповідальності. Вимагається проведення належної обачності (due diligence) та надання детальної нефінансової звітності	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» містить вимоги до нефінансової звітності для великих компаній, але вони залишаються частково необов'язковими
Корпоративна відповідальність	Компанії несуть відповідальність перед зацікавленими сторонами, але без чітких юридичних	Передбачена відповідальність перед державними органами країн-учасниць ОЕСР, але механізми	Юридично зобов'язує компанії впроваджувати механізми належної обачності та усувати	Українське законодавство не містить комплексного механізму корпоративної відповідальності

	санкцій. Рекомендації спрямовані на добровільне дотримання	контролю залежать від національного законодавства	порушення. Відповідальність закріплена законодавчо	ості за порушення стандартів сталого розвитку, але окремі норми є у сфері охорони довкілля, трудового права та антикорупції
Правові санкції	Відсутні. Дотримання принципів є добровільним, а санкції не передбачені	У деяких країнах-учасниках ОЕСР можливі адміністративні заходи, але загалом механізми санкцій є слабкими	Передбачає штрафи, обмеження доступу до ринків ЄС, судові позови від постраждалих осіб, а також відповідальність за недотримання вимог належної обачності	Санкції за порушення екологічних стандартів, трудових норм та антикорупційних вимог передбачені Кримінальним кодексом України та Кодексом про адміністративні правопорушення, але вони не охоплюють всі аспекти сталого розвитку

Додаток 2 Таблиця відповідності міжнародних актів щодо регулювання діяльності ТНК принципам сталого розвитку та їх юридична сила

Критерій аналізу	Керівні принципи ООН щодо бізнесу і прав людини (UNGPs)	Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств (OECD Guidelines)	Директива ЄС про належну обачність щодо корпоративної сталості (CSDDD)
Загальний характер акту	М'яке право (soft law), рекомендаційний документ	М'яке право (soft law), рекомендації для держав і підприємств	Жорстке право (hard law) для компаній, що підпадають під юрисдикцію ЄС
Відповідність Цілям сталого розвитку ООН (SDGs)	Відповідає загальним цілям сталого розвитку, зокрема SDG 8 (гідна праця), SDG 12 (відповідальне споживання) та SDG 16 (мир, правосуддя)	Відповідає SDG 8, 12, 16, а також SDG 13 (кліматичні дії) через розширене трактування відповідальності ТНК	Прямо спрямована на досягнення SDG 8, 12, 13 та 16 через обов'язкові зобов'язання бізнесу
Юридична обов'язковість	Не є юридично обов'язковими, проте використовуються в судовій та корпоративній практиці як стандарт відповідальності	Не є юридично обов'язковими, однак держави-учасниці ОЕСР зобов'язані імплементувати їх через національні контактні пункти (NCPs)	Є юридично обов'язковою для компаній, що відповідають встановленим критеріям (розмір, сфера діяльності, країна реєстрації)
Механізми забезпечення дотримання	Відсутні юридичні санкції, реалізація залежить від доброї волі компаній, нагляд здійснюють міжнародні організації та громадськістю	Відсутні прямі санкції, проте національні контактні пункти можуть проводити розслідування та рекомендувати заходи впливу	Наявні санкції, включаючи фінансові штрафи та цивільну відповідальність за недотримання вимог

Регулювання належної обачності (due diligence)	Описує загальні межі належної обачності, але не містить детальних вимог	Визначає належну обачність як стандарт поведінки компаній, надає орієнтири щодо її впровадження	Встановлює конкретні юридичні зобов'язання щодо належної обачності, зокрема щодо прав людини, екологічної та соціальної відповідальності
Сфера застосування	Будь-який бізнес, незалежно від розміру чи юрисдикції	ТНК, що ведуть діяльність у країнах-учасниках ОЕСР	Великі компанії ЄС (500 і більше працівників і понад 150 млн. євро обороту), а також компанії з третіх країн, якщо їхній оборот в межах ЄС перевищує 40 млн. євро
Відповідальність за порушення	Відсутня юридична відповідальність, проте можливий репутаційний вплив	Наявний механізм подання скарг через національні контактні пункти	Компанії несуть відповідальність перед національними органами нагляду та можуть бути оштрафовані
Захист прав людини	Передбачає загальні зобов'язання компаній поважати права людини	Визначає права людини як частину стандартів відповідального ведення бізнесу	Вимагає юридично обов'язкового дотримання прав людини через механізми належної обачності
Екологічний стандарт	Загальні рекомендації щодо екологічної відповідальності	Передбачає рекомендації щодо впливу бізнесу на довкілля	Встановлює юридично обов'язкові вимоги щодо екологічної відповідальності компаній